

**TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Avaliku õiguse instituut**

Kristina Mäger

**KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMINE ALAEALISE SUHTES
KRIMINAALMENETLUSSEADUSTIKU § 201, § 202 ja § 203` ALUSEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Jüri Saar

Tallinn 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	1
I. ALAEALINE KAHTLUSTATAV KRIMINAALMENETLUSES.....	4
1.1. ALAEALINE KUI KRIMI NAALMENETLUSE ERISUBJEKT.....	4
1.2. MENETLUSPRAKTIKA ALAEALISTE ÕIGUSERIKKUJATE SUHTES AASTATEL 2011-2012.....	8
1.3. RETSIDIIVSUSRISKID ALAEALISTE ÕIGUSERIKKUJATE SUHTES AASTATEL 2005-2010 TEHTUD MENELUSOTSUSTE PÕHJAL.....	10
II. KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMINE ALAEALISE SUHTES	12
2.1. KURITEO TOIME PANNUD ALAEALISE SUHTES KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMISE VÕIMALUSED.....	12
2.2. MATERJALIDE SAATMINE ALAEALISTE KOMISJONI.....	14
2.3. OPORTUNITEEDIPÕHIMÕTE.....	20
2.4. LEPITUSMENETLUS.....	22
III. UURINGUD ALAEALISTE SUHTES KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMISE KOHTA EESTI KOHTUEELSE MENETLEJATE PRAKTIKAS.....	25
3.1. UURINGUTE TEOSTAMISE KORRALDUS.....	25
3.2. ESIMESE UURINGU TULEMUSED.....	26
3.3. TEISE UURINGU TULEMUSED.....	32
KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD ALLIKAD.....	43
Kasutatud kirjandus.....	43
Kasutatud Põhja Ringkonnaprokuratuuri määrused.....	43
Kasutatud EV normatiivaktid.....	43
Kasutatud kohtulahendid.....	44
Kasutatud elektroonilised allikad.....	44
SUMMARY.....	46
LISA 1.....	49
LISA 2.....	52

SISSEJUHATUS

Bakalaureusetöö kannab pealkirja „Kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise suhtes kriminaalmenetlusseadustiku § 201, § 202 ja § 203`alusel“. Käesoleva töö teema aktuaalsus seisneb kogu ühiskonda puudutavas probleemis: alaealiste poolt toime pandud kuriteod on mure nii lapsevanematele kui ühiskonnaliikmetele, kelle seas on palju alaealiste poolt toime pandud kuritegevuse ohvreid; samuti alaealiste komisjonidele, politseile, prokuratuurile ja kohtule, kelle eesmärgiks ja tööks on alaealiste kuritegevuse vähendamine. Tõsiseks probleemiks kaasaegses Eesti ühiskonnas on tõsiasi, et liiga palju alaealisi ei piirdu ühekordse õigusrikkumisega vaid panevad toime üha uusi kuritegusid. Võitluses kuritegevusega on kindlasti võtmeküsimus- kuidas vähendada korduvõigusrikkujate hulka Eesti alaealiste hulgas? Leides vastuse sellele küsimusele ja rakendades lahendused efektiivselt praktikasse, väheneb kuritegevus Eestis aja möödudes kindlasti olulisel määral.

Teema valik tulenes autori isiklikust huvist lähemalt vaadelda, milline on kriminaalmenetluse lõpetamise praktika töö pealkirjas nimetatud alustel, milliseid kriminaalmenetluse lõpetamise määruseid alaealiste suhtes tehakse, mis on nende lõpetamise määruste sisu. Samuti oli huvi vaadelda, millistel motiividel prokurörid menetluse lõpetavad, milline võiks ja peaks olema kriminaalmenetluse lõpetamise osakaal alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel võrreldes nende kohtuliku karistamisega ning kas kohtueelse menetleja jaoks on kriminaalmenetluse lõpetamised alaealiste suhtes pigem võimalus või eelistus.

Bakalaureusetöö peamiseks eesmärgiks ongi jõuda viimaste aastate statistika, menetluse lõpetamise võimaluste ja kehtiva praktika vaatluse ja analüüsi tulemina järeldusele, kas ja millist mõju omab kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise õigusrikkuja mõjutusvahendina omada võrreldes tema kohtuliku karistamisega. Tähtis aspekt eesmärgi saavutamisel on leida vastus küsimusele- kas mittekaristuslike meetmete rakendamine käesoleval ajal on piisavalt tõhus või on selles osas arenguruumi?

Töö autor on veendunud, et kohtulik karistamine peaks alaealise õigusrikkuja mõjutamise puhul olema viimane valik, tema isoleerimine ühiskonnast (eriti kauemaks kui kehtiv tavapraktika šokivangistuse kestvuse puhul) peaks olema erandlik. Kõigepealt võiks ja tuleks kaaluda alternatiivseid võimalusi alaealise mõjutamiseks, eesmärgiga tagada, et uus õigusrikkumine jääks sooritamata. Autor on kindel, et arendades mittekaristuslike

mõjutusvahendite tõhusust on võimalik saavutada olukord, kus alaealiste korduvõigusrikkujate arv hakkab järk-järgult vähenema.

Vähetähtsat rolli töö eesmärgi saavutamisel ei oma kindlasti käesoleva bakalaureusetöö koostamisel läbi viidud küsitlused Eesti prokuröride hulgas. Oma seisukohti ja arvamust kehtiva praktika osas menetluse lõpetamisel andsid prokurörid, kelle igapäevatöö sisuks ongi töö alaealiste õigusrikkujatega. Küsitluste tulemuste pinnalt saab teha nii mõnegi järelduse selles osas, kas ja millisel määral peavad prokurörid menetluse lõpetamist tõhusaks meetmeks alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel.

Bakalaureusetöö koosneb sisukorrast, sissejuhatuses, kolmest peatükist, kümnest alapeatükist, kokkuvõttest, kasutatud allikate loetelust ja kahest lisast.

Esimene peatükk kannab pealkirja „Alaealine kahtlustatav kriminaalmenetluses“, mille alla kuuluvad alapeatükid: „Alaealine kui kriminaalmenetluse erisubjekt“, „Menetluspraktika alaealiste õigusrikkujate suhtes aastatel 2011-2012“ ja „Retsidiivsusriskide analüüs alaealiste õigusrikkujate suhtes tehtud menetlusotsuste statistikas aastatel 2005-2010“. Esimese peatüki raames kirjeldab autor alaealisega seotud erisusi kriminaalmenetluses ja millistele seisukohtadele on tulnud nii Riigikohus oma otsustes kui riigiprokurör Juridica artiklis. Samuti tutvustab autor, miks on alaealiste kriminaalasjade menetlemine muutunud üha prioriteetsemateks tuginedes 2011-2012 kuriteostatistikale (kui kiired on olnud kohtumenetlused, kohtueelsed menetlused, kui palju alaealiste osas on kriminaalmenetlusi lõpetatud nendel aastatel, kui palju on kohtusse saadetud jne).

Teine peatükk kannab pealkirja „Kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise suhtes“, mille alla kuuluvad alapeatükid: „Kuriteo toime pannud alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise võimalused“, „Materjalide saatmine alaealiste komisjoni“, „Oportuuniteedipõhimõte“ ja „Lepitusmenetlus“. Esimeses alapeatükis tutvustab autor üldiselt prokuröride tööd prokuratuuris alaealiste kahtlustavatega ning lühidalt kriminaalmenetluse lõpetamise võimalusi. Teises alapeatükis räägib autor täpsemalt alaealise saatmisest alaealiste komisjoni- kui palju oli alaealiste komisjone 2011 aastal ja kui palju 2012 aastal, kui palju noori saadeti alaealiste komisjoni nendel aastatel, kui palju tehti menetlusotsuseid, millised olid kõige sagedamini kohaldatud menetlusotsused. Samuti puudutab autor erikoolide teemat üsna põhjalikult selle alapeatüki raames. Vähetähtis pole selle alapeatüki raames ka prokuratuuris tehtud kriminaalmenetluse lõpetamise määruste analüüs KrMS § 201 alustel. Teine

alapeatükk on oportuuniteedipõhimõttest ja sellest milliseid kohustusi saab alaealistele panna oportuuniteedipõhimõtet järgides. Ka selle alapeatüki raames analüüsib autor kriminaalmenetluse lõpetamise määruseid, mis tehtud alaealise suhtes KrMS § 202 alustel. Viimane alapeatükk on lepitusmenetlusest. Autor kirjeldab lepitusmenetluse olemust ning analüüsib kriminaalmenetluse lõpetamise määruseid, mis tehtud alaealiste suhtes KrMS § 203-1 alustel.

Kolmas peatükk kannab pealkirja „Uuringud alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise kohta Eesti kohtueelsete menetlejate praktikas“. Selle peatüki alla kuuluvad kolm alapeatükki „Uuringute teostamise korraldus“, „Esimese uuringu tulemused“ ja „Teise uuringu tulemused“. Kolmas peatükk, mis moodustab pea poole bakalaureusetööst on autori enda koostatud küsitluste põhjal. Nimelt koostas autor 2012.a. kevadel ja 2013.a. kevadel kaks küsitlust, mille eesmärkideks oli teha selgeks ja analüüsida põhjuseid, millistel juhtudel, millistel kaalutlustel prokurörid menetluse alaealiste õigusrikkujate puhul lõpetavad, milliseid asjaolusid nad arvestavad, kuidas hindavad nad menetluse lõpetamise tõhusust ja kas nad näevad ka mingeid kitsaskohti. Kõiki prokuröride vastuseid ja põhjendusi on ka autor analüüsinud oma arvamusega.

I. ALAEALINE KAHTLUSTATAV KRIMINAALMENETLUSES

1.1. ALAEALINE KUI KRIMI NAALMENETLUSE ERISUBJEKT

Õigusriikliku karistusõiguse kõige olulisem põhimõte on sätestatud Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 23, mille kohaselt kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal. Ilma kirjapandud seaduseta ei ole kuritegu ega ka karistust. Karistus mõistetakse alati teo toimepanemise ajal kehtinud seaduse järgi.

Karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 33 alusel on süüvõimeline isik teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt 14aastane. KarS kommenteeritud väljaanne selgitab süüvõimet järgmiselt: süüvõime kujutab endast isiku võimet teada ühiskonnas kehtivaid norme ja juhtida oma käitumist vastavalt nendele normidele. Sisuliselt tähendab süüvõime võimet saada aru oma teo ebaõigussisust. Süüvõime kaks kohustuslikku tunnust on: isik on süüvõimeline siis, kui ta on vaimselt terve ehk süüdiv ja kui ta on vastavas eas- vähemalt 14aastane. 14aastase vanusepiir süüvõimele on teaduslikult põhjendatud vastavalt pedagoogikale ja psühholoogiale ning seetõttu on alla 14aastase isiku karistamine tema süü puudumise tõttu välistatud. Küll aga saab 14aastase isiku suhtes kohaldada kasvatuslikke mõjutusvahendeid vastavalt alaealise mõjutusvahendite seaduse sätetele.

Alaealiste kurjategijatega tegelevad Põhja Ringkonnaprokuratuuris alaealiste osakonna prokurörid, teistes ringkonnaprokuratuurides tegelevad alaealiste kurjategijatega vastavasisulise koolituse läbinud prokurörid. Üheks olulisemaks valdkonnaks on kriminaalmenetluse juhtimisel alaealiste erikohtlemise tagamine kogu kriminaalmenetluse ahelas. Riigi peaprokuröri juhis „Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses“ sätestab, et karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul eelkõige uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoonel seega kasvatamine, aga mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel. Seega on alaealisele karistusena vangistuse kohaldamine erand. Vangistuse taotlemine alaealisele peab olema prokuröri poolt kaalutud ja kohaldatav siis, kui alternatiivse karistusliigi valik ei ole põhjendatud.

Eestis ei ole spetsiaalset alaealiste õiguserikkujatega tegelevat kohut, küll aga on alaealiste õiguserikkujate kriminaalasjade arutamisele spetsialiseerunud kohtunikud, kes sarnaselt prokuröridele on läbinud vastavasisulise koolituse. Samuti on Eesti politseis ametis menetlejad, kes on spetsialiseerunud just alaealiste poolt toimepandud kuritegude menetlemisele ning kes on läbinud alaealiste erikohtlemisega seonduvad koolitused.

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. 10. 2011 otsuses nr 3-1-1-77-11¹ on asutud seisukohale, et alaealisus ei tingi automaatselt süüdistatavale mõistetud karistuse kergendamist ega välista karistamist reaalse vangistusega. Kui isiku süü, kohtu poolt tuvastatud kergendavad ja raskendavad asjaolud, võimalused mõjutada süüdlast hoiduma edaspidi süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvid nõuavad isiku karistamist reaalse vangistusega, siis tuleb teda ka sellise karistusega karistada, olenemata sellest, kas süüdistatav on täis- või alaealine.²

Samas ei tohi alaealise karistamisel unustada, et sellisel juhul on enam tähtis just täideviija isik(sus), mitte aga tema poolt toimepandud tegu ja selle raskus. Samuti on alaealiste poolt toimepandud kuritegude korral esmatähtsad just karistuse eripreventiivsed (kasvatuslikud) eesmärgid.³ Seetõttu tuleb alaealise vangistusega karistamist eriti põhjalikult põhistada, võttes karistuse eesmärkide seas teravdatult arvesse võimalusi mõjutada teo toimepanijat edaspidiselt õiguskuulekusele.⁴

Riigiprokurör Heili Sepp on käsitlenud samuti riigikohtu praktikat alaealiste karistamise kohta ning väidab, et Riigikohus on mitme oma lahendiga andnud otseseid viiteid sellele, et alaealisele karistuse mõistmisel on süüst tähtsam tema isik. Samuti väidab ta, et: „Alaealiste karistamisel on ennekõike tähtis nende ohtlikkus ja mitte abstraktne süüle vastav reaktsioon. Kuivõrd eeldatakse, et alaealised on kergemini mõjutatavad, siis järelikult tasub riigil üritada neid ümber kasvatada. Kui veab ja õnnestub, siis kasvab noorest kaagist korralik inimene, kes ei pane enam kuritegusid toime. Järelikult temast lähtuv oht on elimineeritud. Seega võib öelda, et karistuse ülempiiri määrab isiku süü. Kasvatus kui eripreventsioon toimib ennekõike

¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus [Edaspidi: RKKKo] 24. 10. 2011 nr [3-1-1-77-11](#) Kriminaalasi Vanda Danilova süüdistuses KarS § 113 järgi

² RKKKo 7. 12. 2007 nr [3-1-1-76-07](#) Kriminaalasi R. M.-i ja N. V.-i süüdistuses KarS § 114 p-de 2 ja 3, § 404, § 199 lg 2 p-de 4,7 ja 8 ning § 209 lg 2 p-de 1 ja 4 järgi

³ RKKKo 14. 06. 2006 nr [3-1-1-43-06](#) Kriminaalasi M. J., S. S., I. S., R. T. ja A. Ä. süüdistuses KarS § 118 p 1 ja § 117 järgi

⁴ RKKKo 24. 04. 2006 nr [3-1-1-14-06](#) Kriminaalasi K. K. süüdistuses KarS § 263 p 1 järgi

kvalitatiivselt ja määrab karistuse sisu ehk selle, kuidas on kõige targem isiku ohtlikkust minimeerida.“⁵

Kehtiv seadus näeb isikule kuriteo toimepanemise eest mõistetud karistustele üsna pikad karistatuse kustumise tähtajad. Karistuste kustumise tähtaegade osas mingeid erisusi alaealisena kuriteo toimepannud isikutele sätestatud pole. Alaealiste puhul, kes on pannud toime väär- või kuriteo ning selle ära kandnud ning kes hiljem ei ole süütegusid toime pannud, probleeme ei ole ning nende puhul kustub karistus seaduses nimetatud tähtaja jooksul. Samas isikute puhul, kes on pärast esimese karistuse ärakandmist, kuid enne selle kustumist pannud toime uue süüteo, võib tekkida olukord, mis noore inimese jaoks on seotud märkimisväärsede piirangutega, mis mõjutavad isiku edaspidist elu ning tehtavaid valikuid negatiivselt. Seega võib juhtuda, et nende piirangute tõttu on pikema aja jooksul takistatud isiku võimalused valida endale töökoht, tegevusala jne.

22.08.2005. aastal vastuvõetud Laulasmaa deklaratsioonis käsitlesid justiitsminister ja siseminister ühe prioriteedina kuritegevuse vastases võitluses võitlust alaealiste suhtes toimepandud kuritegevusega. 26.03. käesoleval aastal täiendati deklaratsiooni teksti veel ühe prioriteediga alaealiste kuritegevuse vastases võitluses: alaealiste poolt toime pandud kuritegudes on eesmärk tagada nende kuritegude kiire kohtueelne menetlus. Reeglina ei tohiks esmakordsest kahtlustatavana ülekuulamisest kuni kohtueelse menetluse lõpuni kuluda rohkem kui neli kuud.

Riigiprokuratuur saadab kõikidesse prokuratuuridesse ja prokuröridele alaealiste kohtueelsete menetluste pikkuse, menetluskiiruste jne kohta infot e-maili teel, et prokurörid näeksid ka ise, mis toimub erinevate aastate lõikes alaealiste kriminaalasjades. Autor saanud prokuröridelt antud kirjad endale analüüsimiseks on teinud järgmised järeldused:

Prokuratuuris on seatud eesmärgiks, et prokurör peab võimalikult operatiivselt leidma iga juhtumi puhul sobivaima lahenduse, et aidata noorel leida väljapääs kuritegelikult teelt – olgu selleks siis alaealisele ette nähtud mõjutusvahendi kohaldamine, üldkasulik töö, kriminaalhooldus või tõepoolest – eriti rasketel juhtudel – ka klassikaline kriminaalkaristus. Võetud eesmärk on jõudsalt lühendanud kohtueelse menetluse kestvust alaealisega

⁵ H. Sepp. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas, Juridica VIII/2008 lk 539-546

kriminaalasjades-juba 2010. aastal oli alaealiste kriminaalasjade kohtueelne menetlus Justiitsministeeriumi andmetel üle kahe korra lühem kui veel 2008. aastal, olles vähenenud 172-lt 81 päevani. 2012. I poolaastal oli aga alaealiste kriminaalasjade kohtueelse menetluse pikkus koguni vaid 69 päeva. Vähem kui nelja kuuga lahendati kohtueelses menetluses 80% alaealiste kriminaalasjadest. Kõige kiiremini viidi kohtueelsed menetlused läbi Lääne piirkonnas, keskmine oli kõrgeim Põhja piirkonnas.

Kohtumenetluse keskmine kestus 2012. teisel poolaastal alaealiste jaoks oli 2,4 kuud (esimesel poolaastal 2,0 kuud). Kasv oli seotud eeskätt Viru maakohtu suhteliselt pikkade menetlustega. Vähem kui ühe kuuga viidi läbi 46% menetlustest (esimesel poolaastal 50%). Kohtus menetletud alaealiste arv vähenes esimese poolaastaga võrreldes 20%, 181-lt 145 alaealiseni. Suurim vähenemine oli Viru maakohtus.

Ligikaudsetel andmetel kulus menetluseks politseis 2012. aasta teisel poolaastal keskmiselt 1,7 kuud ning menetluseks prokuratuuris 0,9 kuud (arvestatud on neid menetlusi, mille puhul on teada menetluse pikkus nii politseis kui ka prokuratuuris). Võrreldes sama aasta esimese poolaastaga vähenes keskmine menetluspikkus Lääne piirkonnas, jäi samaks Viru piirkonnas ning kasvas Põhja ja Lõuna piirkonnas. Võrreldes 2012. aasta esimese poolaastaga langes kohtueelses menetluses alaealiste kahtlustatavate arv 23%, 841-lt alaealiselt 645-le. Suurim oli langus Lõuna piirkonnas, järgnesid Viru ja Põhja piirkond; langus oli kõige väiksem Lääne piirkonnas. Menetluste arvult tõusis esikohale Põhja piirkond; varem oli selleks Lõuna piirkond.

Alaealiste kriminaalasjade menetluskiiruse tõusule on kaasa aidanud alaealiste kahtlustatavate arvu vähenemine: alaealise suhtes tehti lõplikke menetlusotsuseid 2008. aastal 2264, 2009. aastal 1845, 2010. aastal 1653, 2011. aastal 1610 ja 2012. aastal 1486 (vähenemine 2008. aastaga võrreldes 34%). Seda võis omakorda mõjutada nii alaealiste poolt toime pandud kuritegude arvu langus kui ka alaealiste üldarvu mõningane vähenemine.

Võrreldes 2011. aastaga vähenes menetletud alaealiste kriminaalasjade arv Lääne piirkonnas (-25%), Viru piirkonnas (-10%) ja Lõuna piirkonnas (-6%) ning kasvas Põhja piirkonnas (+7%). Vähem kui nelja kuuga menetletud alaealiste osakaal kõigist menetletud alaealistest

tõusis 2011. Aastaga võrreldes Lääne, Viru ja Lõuna piirkonnas kuni kaks protsendipunkti ning langes Põhja piirkonnas ligi üheksa protsendipunkti.⁶

1.2. MENETLUSPRAKTIKA ALAEALISTE ÕIGUSERIKKUJATE SUHTES AASTATEL 2011-2012.

Riigiprokuratuurist saadud statistiliste andmete kohaselt lõpetati 2011. aastal alaealiste õiguserikkujate suhtes 814 menetlust. Neist KrMS § 201 alusel 529 isiku suhtes, KrMS § 202 alusel 230 isiku suhtes, KrMS § 203 alusel 31 isiku suhtes ja KrMS § 203-1 alusel 24 isiku suhtes. Kõige enam lõpetati KrMS § 201 alusel kriminaalmenetlusi ka Eesti erinevates piirkondades- Lõuna Ringkonnaprokuratuuris 122 isiku, Lääne Ringkonnaprokuratuuris 133 isiku, Põhja Ringkonnaprokuratuuris 169 isiku ja Viru Ringkonnaprokuratuuris 105 isiku suhtes. Pisut üllatuslik on leppimise tõttu lõpetatud kriminaalmenetluste väike arv, sealjuures lõpetati KrMS § 203-1 alusel 2011. aastal kõige vähem kriminaalasju Põhja Ringkonnaprokuratuuri poolt- kokku nelja isiku suhtes.

Kohtu alla saadeti Eestis 2011. aastal 516 alaealist õigusrikkujat, neist kiirmenetluses üks isik, kokkuleppemenetluses 263 isikut, käskmenetluses neli isikut, lühimenetluses 139 isikut ja üldmenetluses 109 isikut. Sealjuures Lõuna- ja Lääne Ringkonnaprokuratuuris saadeti enim kriminaalasju kohtusse kokkuleppemenetluses, Põhja ja Viru Ringkonnaprokuratuuris oli eelistatuim kohtumenetluse liik lühimenetlus. Üldmenetluses saadeti kõige rohkem kriminaalasju kohtusse Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri poolt- vastavalt 47 ja 35 isiku suhtes. Teistest ringkonnaprokuratuuridest saadeti üldmenetluses kohtusse oluliselt vähem kriminaalasju, mis näitab, et piirkonniti oli 2011. aastal selles osas menetluspraktika üsna erinev. Protsentuaalselt kõigist KrMS § 201-203-1 alusel lõpetatud ja kohtusse saadetud asjadest saadeti kohtusse enim kriminaalasju Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri poolt (vastavalt 51 ja 48,4 % alaealistest õigusrikkujatest), oluliselt vähem kriminaalasju saadeti kohtusse Lääne ja Põhja Ringkonnaprokuratuurist (vastavalt 26,4 ja 25,4 % alaealistest õigusrikkujatest). See näitab ühtlasi, et Lääne ja Põhja Ringkonnaprokuratuuris oli lõpetatud kriminaalmenetluste hulk alaealiste suhtes oluliselt suurem võrreldes nende kriminaalasjadega, mis saadeti kohtusse.

⁶ **Ahven, A.** Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus 2012. aasta II poolaastal - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58250/Alaealiste+menetluspikkuse+%FClevaade+II+pa+2012.pdf>

Siiski võib öelda, et 2011. aastal lõpetati kogu vabariigis kriminaalmenetlusi alaealiste õiguserikkujate suhtes märkimisväärselt rohkem kui neid saadeti kohtusse.

2012. aastal lõpetati alaealiste õigusrikkujate suhtes 746 menetlust. Neist KrMS § 201 alusel 474 isiku suhtes, KrMS § 202 alusel 224 isiku suhtes, KrMS § 203 alusel 32 isiku suhtes ja KrMS § 203-1 alusel 16 isiku suhtes. Kuigi jätkuvalt lõpetati enim menetlusi KrMS § 201 alusel, oli lõpetatud kriminaalasju sellel alusel 2012. aastal võrreldes 2011. aastaga siiski märkimisväärselt- 55 isiku võrra vähem. KrMS § 202 alusel ja KrMS § 203 alusel jäi lõpetatud menetluste arv võrreldes 2011. aastaga enam-vähem samaks, KrMS § 203-1 alusel lõpetati veelgi vähem menetlusi kui 2011. aastal. Sealjuures KrMS § 201 alusel menetluse lõpetamise vähenemine on tingitud Lääne Ringkonnaprokuratuuris nimetatud alusel menetluste lõpetamise suurest langustendentsist-kui 2011. aastal lõpetati menetlus KrMS § 201 alusel 133 isiku suhtes, siis 2011. aastal vaid 74 isiku suhtes. Jälgides statistikat puudub siiski alus asuda analüüsima sellise langustendentsi tagamaid, kuna võrreldes 2011. aastaga võeti Lääne Ringkonnaprokuratuuris menetlusotsus üldiselt, nii lõpetatud kui kohtusse saadetud menetluste osas vastu oluliselt vähemate alaealiste õiguserikkujate suhtes.

Kohtu alla saadeti Eestis 2012. aastal 499 alaealist õigusrikkujat, neist kiirmenetluses üks isik, kokkuleppemenetluses 333 isikut, käskmenetluses kaks isikut, lühimenetluses 100 isikut ja üldmenetluses 56 isikut. Kolme alaealise suhtes saadeti kriminaalasi kohtusse psühhiaatrilise sundravi kohaldamiseks ja nelja isiku suhtes saadeti kriminaalasi kohtusse menetluse lõpetamise taotlusega. Taas saadeti Lõuna- ja Lääne Ringkonnaprokuratuuris enim kriminaalasju kohtusse kokkuleppemenetluses, kuid võrreldes 2011. aastaga saadeti ka Põhja ja Viru Ringkonnaprokuratuuris oluliselt rohkem alaealisi kohtu alla kokkuleppemenetluses. Eelnimetatu on käesoleva töö autori hinnangul kindlasti positiivne tendents, kuna kokkuleppemenetluses on ka kohtumenetluse aeg lühem kui lühimenetluses. Üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalmenetluste arv jäi 2012. aastal tagasihoidlikuks- Lääne Ringkonnaprokuratuur saatis üldmenetluses 2012. aastal kohtusse koguni vaid ühe alaealise. Ka teistest ringkonnaprokuratuuridest saadeti üldmenetluses kohtusse üsna vähe alaealiste kriminaalasju, vaid Viru Ringkonnaprokuratuuri poolt mõningal määral rohkem- 26 isikut. Võrreldes 2011. aastaga on üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalmenetluste arv alaealiste suhtes vähenenud peaaegu poole võrra ning sellist arengut tuleb vaid tervitada- on ju üldmenetlus kohtumenetluste liikidest kõige aeganõudvam. Positiivne on ka fakt, et vabariigis näitas menetluspraktika ka kriminaalasjade kohtumenetluse osas alaealiste suhtes

ühtlustumist- suund kokkuleppemenetluste eelistamisele ning eelistatumalt vähem kohtus venimakippuvaid üldmenetlusi.

Protsentuaalselt kõigist KrMS § 201-203-1 alusel lõpetatud ja kohtusse saadetud asjadest saadeti kohtusse enim kriminaalasju Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri poolt (vastavalt 51,4 ja 44 % alaealistest õigusrikkujatest), oluliselt vähem kriminaalasju saadeti kohtusse Põhja Ringkonnaprokuratuurist- 23,4 % alaealistest õigusrikkujatest. Võrreldes 2011. aastaga saadeti kohtusse rohkem alaealisi õigusrikkujaid Lääne Ringkonnaprokuratuurist (41,4%).

Kokkuvõtteks lõpetati nii 2011. kui 2012. aastal alaealiste suhtes rohkem kriminaalmenetlusi kui neid saadeti kohtusse. Vabariigis oli lõpetatud menetluste protsent kõigist alaealiste suhtes tehtud menetlusotsustest 2011. aastal 63,4 ja 2012. aastal 66,9.

1.3. RETSIDIIVSUSRISKID ALAEALISTE ÕIGUSERIKKUJATE SUHTES AASTATEL 2005-2010 TEHTUD MENELUSOTSUSTE PÕHJAL.

Eksisteerib arvestatav risk, et vanglakaristus võib retsidiivsusega seonduvaid tegureid suurendada. Näiteks kolmandik vange kaotab elukoha, kaks kolmandikku töökoha, rohkem kui viiendikul on suuri rahalisi raskusi ja rohkem kui kaks viiendikku kaotab kontakti oma perekonnaga. Samuti on reaalne oht, et hakatakse kasutama narkootikume. Kui vanglakaristus tugevdab retsidiivsusega seotud faktoreid, võib vanglakaristus endale vastu töötada – takistades kuritegevuse vähendamist ja üldsuse turvalisust.⁷

Michel Foucault on öelnud: „Vanglat on oma reaalsuse ja silmnähtavate mõjude tõttu hakatud nimetama ka kriminaalkohtumõistmise ebaõnnestumiseks. Vanglad ei vähenda kuritegevust: neid võib laiendada, juurde ehitada ja ümber ehitada, ent kuritegude ja kurjategijate arv kas jääb stabiilseks või koguni tõuseb. Vangistus põhjustab retsidiivsust: seal korra juba olnud on üsna tõenäoliselt peatselt tagasi. Vangla lihtsalt toodab kurjategijaid. See tuleneb juba vangistuse eksistentsiaalsest vormist, milles kinnipeetavad peavad elama: olgu nad siis isoleeritud kongides või tegemas mõttetut tööd, mis neid elus hiljem edasi ei aita – igatahes ei tähenda vangistuse mõistmine mõtlemist inimesele kui ühiskonna liikmele; seeläbi luuakse ebaloomulikku, kasutat ja ohtlikku elustiili.“⁸

⁷ **H. Hilborn, J.W. Hilborn.** Sotsiaalse kaasamise kolmetahuline protsess SID SEL SON, Exit projekti käsiraamat. Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskus. Tallinn, 2004, lk 45

⁸ **M. Foucault.** *Philosopher*, Timothy, J. Armstrong, Harvester Wheatsheaf, 1989, lk 264-265

2006. aastal viidi Mauritiuse instituudi koordineerimisel, ja paljude teiste institutsioonide kaasabil läbi Kuriteoennetuse Sihtasutuse tellitud uuring „Retsidiivsus“. Nimetatud uuringu käigus selgus, et vanglast vabanenud isikute retsidiivsuse tase on Eestis ligikaudu 75%. See tähendab, et kolmveerand nendest, kes on korra vanglas viibinud, panevad varem või hiljem toime uue kuriteo ning tõenäoliselt satuvad taas õigussüsteemi järelevalve alla. Statistilised andmed retsidiivsuse kohta räägivad sellest, et meie vanglasüsteem toodab paraku iseenesest kuritegevust ning vaid vähesed vanglakaristust kandnud süüdimõistetutest võidetakse tagasi ühiskonda. Retsidiivsuse suur osakaal näitab, et kriminaalpoliitika üheks eesmärgiks olev inimeste süütegudest hoidumise mõjutamine ei ole suures osas toimiv. Pigem muutuvad kinni peetud karistust kandes abituks ja seega on ühiskonnas toimetulek veelgi raskendatud. Seega tuleks sammud seada suunas, kus karistus kannaks pikemas perspektiivis lisaks kriminaalse karjääri peatamisele ja pikaajalisele isoleerimisele ka ühiskonna jaoks kasulikemaid eesmärgi. Olulisel kohal peaks olema kurjategijate retsidiivsuse vähendamine, läbi vanglast vabanenute hooldus- ja järelevalvesüsteemide ning teiste erinevate programmide.

2006.a. uuringu raames korraldatud eeluuringus uuriti, mitmes kriminaalkaristus siis tegelikult noored vanglasse viis. Valimi moodustasid kõik kinni peetavad, kes vabanesid Viljandi vanglast aastatel 1995-1999, ühtekokku 332 isikut, vanuses 15-20 eluaastat. 49% juhtudest oli see juba teine kriminaalkorras süüdimõistmine, mille puhul kohaldati vangistust. Seega võib öelda, et üheksakümnendate keskpaiku ja teisel poolel oli meie kohtupraktikas juba levinud alaealiste puhul vangistuse mõistmisel hoolikam kaalutlemine ja alternatiivsete võimaluste andmine. Samas, 39% noormeestest olid saanud reaalse vabaduskaotusliku karistuse juba esimesel süüdimõistmisel. Kuna enam kui kolmveerand nendest kandsid karistust üksnes varavastaste kuritegude eest, annab see arv tunnistust asjaolust, et vähemalt toonases karistuspraktikas kohaldati vangistust ka alaealistele ja noortele väga paljudel juhtudel, et mitte öelda kergekäeliselt. Uuritud kinni peetavate vabastamine toimus 60% juhtudest ennetähtaegselt, mis on üsna hea näitaja, arvestades toonase kriminaalhoolduse teket ja alles laiemalt levima hakanud ennetähtaegse vabanemise praktikat. Tähtajaliselt vabanenute osas puudub järelevalvesüsteem, millest võib olla ka tingitud asjaolu, et korduvkurjategijate hulgas on üle kolmveerandi kinnipidamisasutusest tähtajaliselt vabanenuid kuritegusid toimepannud isikuid.⁹

⁹ Kuriteoennetuse Sihtasutus, Mauritiust. Retsidiivsus, 2007 - Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kesa.ee/download/raamatud/retsidiivsus_KESA-Mauritiust_2007.pdf

Autor, uurinud Justiitsministeeriumi poolt väljaantud statistikat sai teada järgmist: 2010.a. saatis prokuratuur alaealisi kahtlustatavaid alaealiste komisjoni 35% juhtudest, 2009.aastal 29 % juhtudest, 2008. aastal 30% juhtudest, ka teistel aastatel jäi see protsent 25-30 vahele.

2010.a. retsidiivsusuuringus käsitleti muuhulgas prokuratuuri poolt alaealiste komisjoni arutamiseks saadetud alaealiste (KrMS § 201) ja alaealisena vanglakaristust kandma asunud isikute korduvkuritegevust. 21% alaealistest, kelle suhtes menetlus lõpetati ja kes saadeti komisjoni, pani aasta pärast menetluse lõpetamist toime uue kuriteo. See on samas suurusjärgus kui 18-26aastastel. Retsidiivsuse määr on olnud kõige kõrgem alaealisena vangistatud isikute seas, see väheneb vanuse kasvades. Kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist pani uue kuriteo toime üle kahe kolmandiku alaealisena vanglakaristust kandma asunud isikutest.¹⁰

2009.aastal lõpetati oportuuniteedipõhimõttel alaealiste suhtes menetlus 24% kõikidest alaealiste asjadest, 2008.aastal 23% juhtudest. Ka teistel aastatel on selliste lõpetamiste osakaal olnud sarnane.

2010.a. retsidiivsusuuringust selgus, et 20% alla 18aastastest kurjategijatest panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus lõpetatud oportuuniteedipõhimõttel.¹¹

II. KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMINE ALAEALISE SUHTES

2.1. KURITEO TOIME PANNUD ALAEALISE SUHTES KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMISE VÕIMALUSED

Prokurör on kriminaalmenetluse juht, st et kõik olulisemad menetlusotsused võtab vastu prokurör, kes isiklikult vastutab kriminaalasja menetluse kvaliteedi ja tulemuste eest. Põhja Ringkonnaprokuratuuris on alaealistega tegelemiseks eraldi osakond, kus on selleks spetsialiseerunud ning erinevaid koolitusi läbinud prokurörid. Prokuröri abide töö on jaotunud selles osakonnas vastavalt linnaosadele- on prokuröre, kes tegelevad Ida-Tallinna linnaosas alaealiste poolt toimepandud kuritegudega; neid, kes Tallinna kesklinnas alaealiste poolt toime pandud kuritegudega jne. Samuti on Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonnas

¹⁰ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis, Justiitsministeerium, 2010, lk 42-48

¹¹ *Ibid*, lk 42-48

kaks ringkonnaprokuröri, kes tegelevad alaealistega kui viimased ei ole nõus lihtmenetlustega ning samuti tegelevad need kaks ringkonnaprokuröri alaealiste vastu suunatud kuritegudega kui need on mahukad ning nõuavad üldist menetlust (sealjuures tunnistajate ja kannatanute ettevalmistamist kohtuistungiks). Teistes linnades ei ole eraldi osakondasid vaid on spetsialiseerunud prokurörid ja prokuröri abid.

Prokurör, kelle kätte on jõudnud alaealise kahtlustatavaga kriminaaltoimik, saab kriminaalmenetluse alaealise suhtes lõpetada järgmiselt:

- Lõpetab kriminaalasja tõendamatusena (kriminaalmenetluse lõpetamine kriminaalmenetlusseadustiku edaspidi KrMS § 199 lg 1 p 1 alusel) ehk kahtlustatava vastu pole piisavaid tõendeid ning/ või tõendid, mis on juba kogutud on vastuolus ning neid ei saa ka ümber lükata uute tõenditega.
- Samuti on võimalik kriminaalmenetlus lõpetada sel moel, et prokurör koostab kriminaalmenetluse lõpetamise määruse ning saadab selle isiku elukohast tulenevalt sinna alaealiste komisjoni, kus piirkonnas alaealine elab (kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 201 alusel). Alaealiste komisjoni kaudu saab alaealist õiguserikkujat mõjutada erinevate mõjutusvahenditega.
- Kriminaalmenetlust saab ka lõpetada piisava avaliku menetlushuvi puudumise tõttu ning kui süü ei ole väga suur. Seda nimetatakse oportuuniteedipõhimõtteks (kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel) .
- Kui kriminaalmenetluse esemeks oleva teise astme kuriteo asjaolud on selged, kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi ning kahtlustatav/süüdistatav on kannatanuga leppinud, võib prokuratuur kahtlustatava/süüdistatava ja kannatanu nõusolekul taotleda, et kohus kriminaalmenetluse lõpetaks leppimise tõttu (kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 203`alusel). Lepitusmenetluse käigus lepitatakse teise astme kuriteo osapooli, s.o kannatanut ja kahtlustatavat või süüdistatavat. Lepitusteenuse osutamise tagab Sotsiaalkindlustusamet ning lepitamist viivad läbi vastava koolituse saanud ohvriabitöötajad.
- Lõpetada saab kriminaalmenetlust ka siis, kui sellega kaasnev karistus oleks tühine, võrreldes kahtlustatavale juba eelmise mõistetud karistusega või mõne teise kuriteo

toimepanemise eest eeldatavalt mõistetava karistusega (kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 203 alusel).

2.2. MATERJALIDE SAATMINE ALAEALISTE KOMISJONI

Juhul kui alaealine on vanuse tõttu süüvõimetu (alla 14 aasta), siis toimub igal juhul kriminaalasja materjalide saatmine alaealiste komisjoni. Juhul kui isik on 14-18 aastat vana, võib prokuratuur menetluse lõpetada ja saata kriminaalasja alaealiste komisjoni kui ta leiab, et isikut saab mõjutada teisiti kui karistust mõistes. Vastav otsus sõltub seega eripreventiivsetest kaalutlustest konkreetse alaealise osas. Sätestatud on ka alaealisele kuriteotunnustega teo olemuse ja kriminaalmenetluse lõpetamise aluse selgitamise kohustus (KrMS § 201 lg 3). Sellega tahetakse tagada, et alaealine mõistaks, et ta on toime pannud õigusvastase teo ning, et vaid vanusest või eripreventatsioonist tulenevalt ei karistata teda seekord. Peetakse vajalikuks, et vastavat selgitustööd teeks prokuratuur.

Kuna kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 201 alusel ja kriminaalasja materjalide saatmine alaealiste komisjonile on Eestis üks praktiseeritumaid menetlusotsuse liike alaealiste õigusrikkujate suhtes, peab käesoleva töö autor vajalikuks kõnealusel teemal, praktilisel ja kitsaskohtadel vajalikuks pikemalt peatuda.

Prokurörid saadavad materjalid alaealiste komisjoni, kuna see on erikohtlemise üldpõhimõtteks, võimalusel välistada alaealise karistamist kriminaalkorras. Kuna noored on alles oma elu alguses, siis kriminaalkaristus mõjutaks nende tulevikku olulisel määral ning tooks kaasa võimalikud kahjulikud tagajärjed.

2012.a. seisuga oli Eestis 67 alaealiste komisjoni, neist 15 tegutsevad maavalitsuste, 8 Tallinna linnaosade ja 44 kohalike omavalitsuste juures. Komisjoni põhiülesandeks on oma piirkonnas alaealistega tehtava kuriteoennetuse koordineerimine, samuti alaealistele õigusrikkujatele määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil nende elu korraldamine ja alaealiste järelvalvetuse ning õigusrikkumisi soodustavate tegurite vähendamine. Alaealiste komisjonidel on võimalik määrata kuni üheksat erinevat mõjutusvahendit, enam kasutatavateks mõjutusvahenditeks on hoiatus, üldkasulik töö ja spetsialisti juurde vestlusele suunamine, vähem kasutatakse erikooli suunamist ja lepitamist. Komisjonid võivad mõjutusvahendeid määrata 7-18-aastase õigusvastase teo toime pannud isikutele. Alaealiste

komisjonide süsteemi juhtimise eest vastutavad Eesti Noorsootöö Keskus ning Haridus- ja Teadusministeeriumi noorte osakond.

2010. aastal analüüsis haridus- ja teadusministeerium esimest korda seda, kui kiiresti töötavad alaealiste komisjonid ehk kui kaua läheb aega hetkest, mil õigusrikkumise materjalid jõuavad komisjoni, kuni komisjoni koosolekuni sel teemal. Kui alaealiste mõjutusvahendite seaduse järgi on komisjonil selleks 30 päeva, siis viimaste aastate keskmine näitaja on 45 päeva, mis tähendab, et tihti ei suudeta seaduse nõudest kinni pidada. Kriminaalpoliitika arengusuundades on seatud eesmärgiks jõuda üldjuhul asja arutamiseni 14 päevaga, mis tingib kindlasti vajaduse alaealiste komisjonide töö ümberkorraldamiseks.¹²

2011. aastal tegutses Eestis 67 alaealiste komisjoni, millest 15 olid maakondlikud, 44 kohalike omavalitsuste ja 8 Tallinna linnaosavalitsuste moodustatud komisjonid. Kohalike omavalitsuste poolt moodustatud 44 komisjonist tegutsesid Harjumaal 15, Ida-Virumaal 4, Jõgevamaal 1, Järvamaal 2, Raplamaal 3, Pärnumaal 9, Tartumaal 3, Valgamaal 1 ning Viljandimaal 6 omavalitsuse komisjoni. Kuues maakonnas (Hiiumaal, Läänemaal, Lääne-Virumaal, Põlvamaal, Saaremaal ning Võrumaal) ei ole kohalike omavalitsuste komisjone moodustatud. Suurematest linnadest ei ole omavalitsuse komisjoni moodustatud Tartus – Tartu linnas elavate alaealiste õigusrikkumisi arutatakse Tartu maakonna komisjonis.

Alaealiste komisjoni saadeti 2011.aastal 2141 noort, kelle suhtes oli alaealiste komisjonides algatatud vähemalt üks arutelu, mis jõudis samal aastal ka otsuseni. Kokku jõudis 2011.a. otsuseni 2608 arutelu. Otsuseni jõudnud arutelusid on rohkem kui noori, kuna 2141-st noorest 331 suhtes toimus rohkem kui üks arutelu.

2011. aastal kohaldati alaealiste komisjonide poolt kokku 3313 mõjutusvahendit. Juhtumeid oli kokku 2608 ja 617 juhul kohaldati rohkem kui ühte mõjutusvahendit. Seega 1991 juhul kohaldati vaid üks mõjutusvahend, 539 arutelu puhul kaks mõjutusvahendit, 70 juhul kolm mõjutusvahendit, kuuel juhul neli ja kahe juhtumi puhul koosnes mõjutusvahendite kombinatsioon viiest erinevast mõjutusest. Kõige sagedamini kohaldatud mõjutusvahendid olid hoiatus ja üldkasulik töö ja vestlusele suunamine spetsialisti juurde.¹³

¹² Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018: 2010. aasta täitmise ettekanne - Arvutivõrgus kättesaadav: <https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/justiitsministeerium/Kriminaalpoliitika%20arengusuundade%20t%C3%A4itmisest%202010.pdf>

¹³ Alaealiste komisjonid Eestis 2011 aastal . Statistiline ülevaade Eesti Hariduse Infosüsteemi andmete põhjal - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%202011%20%28EHIS%29.pdf>

Erikooli suunamine on alaealiste komisjoni kõige rangem mõjutusvahend, et ära hoida alaealise edasisi õigusrikkumisi ja sattumist vanglasse. Erikooli satuvad keeruliste sotsiaalsete probleemidega ja raskeid õigusrikkumisi toime pannud noored, kelle seas on enamasti palju korduvkurjategijaid. Erikooli suunamise otsused moodustavad komisjonide määratud mõjutusvahenditest väikese osakaalu, 2010. aastal 1,7%. 2000. aastate alguses moodustasid alaealiste komisjonide erikooli suunamise otsused veel 7–9% kõikidest alaealiste komisjonide otsusega määratud mõjutusvahenditest.

Erikooli suunamine toimub kohtu loal ja selleks on kaks võimalust: enamik lapsi satub erikooli alaealiste komisjonide süsteemi kaudu alaealise mõjutusvahendite seaduse § 6 kohaselt, aastas mõned üksikud lapsed (nt 2010. a viis alaealist) kriminaalmenetluse tulemusena KarS-i § 87 alusel, mille järgi alaealise karistusest vabastamisel saab talle kohaldada ühe mõjutusvahendina erikooli suunamist.

2010. aastal jõustunud lahendite alusel taotlesid alaealiste komisjonid maakohult luba 13 tüdrukule ja 40 poisile erikooli suunamiseks. Kõige enam ehk ligi pooled taotlused esitasid Tartu maakohu tööpiirkonna komisjonid, Harju maakohu tööpiirkonna komisjonid taotlesid sellist luba lausa kolm korda vähem. Sarnane trend iseloomustas taotlusi 2008. ja 2009. aastal.

Justiitsministeeriumi analüüs näitas, et maakohud andsid alaealise erikooli paigutamiseks loa ligi 80% juhtudel, kusjuures rahuldamata jäetud taotluste osakaal erines kohtuti märkimisväärselt. Kui Viru maakohus on kahe ja poole aasta jooksul jättnud rahuldamata üksikud erikooli paigutamise taotlused, siis Harju maakohus peaaegu iga teise taotluse.

Kohtud jätsid ligi kolmveerandil juhtudel komisjonide tehtud erikooli suunamise taotluse rahuldamata seetõttu, et need ei vastanud seaduses toodud erikooli suunamise eeldustele: komisjonide võimalused kasutada leebemaid mõjutusvahendeid ei olnud ammendatud või kohaldati erikooli suunamist alaealisele, kes polnud süütegu toime pannud. Ligi viiendikul juhtudel leidis kohus, et erikooli suunamine pole otstarbekas, kuna alaealise käitumine on suunamistaotluse menetlemise ajal paranenud.¹⁴

Eestis on kolm erikooli, mis võimaldavad omandada õigusrikkumisi sooritanud ja kasvatusel eritingimusi vajavatel õpilastel põhiharidust, neist kaks kooli on suunatud poiste ja üks tüdrukute resotsialiseerimisele.

¹⁴ **K. Tamm.** Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeerium. Tallinn, 2010, lk 6-8.

Erikoolides on tehtud häid algatusi, muutmaks erikoolide siseelu ning toimimist. Näiteks rõhutatakse individuaalse lähenemise ja tähelepanu vajadust ning on hakatud oluliseks pidama õpilasekeskset õppe- ja kasvatustööd. Ja kuigi muudatused erikoolides on alles algusjärgus ja pole rakendunud ilma probleemideta, on selline initsiatiiv kiiduväärt.

Kõik kolm erikooli puutuvad praegu kokku samalaadsete probleemidega. Ühelt poolt on need seotud õpilaskontingendiga: erikoolis õpivad koos erineva arengutaseme, käitumisprobleemide ulatuse ja põhjustega õpilased, kes kõik vajaksid erilaadset ja individuaalset lähenemist. Üks oluline probleem tuleneb erikooli kui institutsiooni spetsiifikast: erikooli kahetised eesmärgid (karistamine vs. abistamine) ning vastuolud vajalike tegevuste ja võimaluste vahel, õpilaste vabaduse piiramisest ja rangest kontrollist tingitud õpilaste negatiivsed reaktsioonid (subkultuuri levik, vastuhakk, allumatus reeglitele). Need probleemid takistavad erikoolidel õppe- ja kasvatustegevuste läbiviimist, millele nende tegevus ennekõike on suunatud ning mõjutavad tugevalt erikoolide efektiivsust. Erikoolides töötavad inimesed on erikooli tulemuste suhtes kriitiliselt meelestatud. Töötajate hinnangul on kogu erikoolide süsteem mittetoimiv ning ei vasta laste, töötajate ega ka ühiskonna ootustele ja vajadustele. Õpilased ei näe kooli reeglite vajalikkust igal pool ühtemoodi, nad ei seosta reegleid enda sotsialiseerimisega ja ei mõista selle kasulikkust enda jaoks. Tänapäevaste erikoolide tegevus on suunatud sellele, et distsipliin ja kord avaldaksid õpilastele kasvatuslikku mõju ning reegleid mõistetakse kui vahendit, tagamaks koolis kord, mitte kui instrumenti kooli eesmärkide – laste resotsialiseerimine ja täisväärtuslike isiksuste kasvatamine – saavutamisel. Ka välisriikide uuringutes rõhutatakse, et vaid korrale ja välisele käitumisele suunatus ei taga edu. Efektiivsemaks peetakse nt lähenemisi, kus on kombineeritud ka ravi ja tuginetakse kognitiiv-käitumuslikele meetoditele. Selliste lähenemiste eesmärgiks on õpetada noortele sotsiaalseid oskusi, et nad hakkaksid ise prosotsiaalselt käituma. Erikoolide käsitlevas kirjanduses tuuakse ühe nüansina välja, et arvestada tuleb ka konkreetse noore vajadustega ning suutlikkusega sekkumist vastu võtta, täpsemalt nt noore õppimisvõime ja -stiiliga, motiveeritusega uusi oskusi omandada. Erikoolis paraku ei arvestata, et sinna suunatud noortel on samad käitumisprobleemid esinenud ka enne erikooli suunamist. Kui õpilasel puudub õpiharjumus, -motivatsioon, -oskused, siis nõuab seitse tundi päevas koolitundides osalemine ja kaasatöötamine õpilaselt suurt pingutust ja tahtejõudu. Kui teadmisi pakutakse moel, mis pole noorele jõukohane ega motiveeriv, siis on raske panna noort tunnis kaasa töötama ja tunnidistsipliini täitma. Kindlasti aitaks siinkohal ka sammhaaval tegutsemine,

lähtudes õpilase käitumise muutmisel tema konkreetsest arengutasemest. Käitumise, suhtumise ja väärtushinnangute muutmine on väga pikaajaline protsess.¹⁵

Autor on võtnud analüüsimiseks Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonnas töötavate prokuröride poolt koostatud kriminaalmenetluse lõpetamise määrused- ühe prokuröri käest umbes kaks määrust, mis on saadetud alaealiste komisjoni. Kokku oli analüüsimisel 10 määrust.

Prokurörid tutvuvad enne määruse tegemist isikut iseloomustavate materjalidega, seadusliku esindaja arvamusega karistuse ning mõjutusvahendi osas ning sellega, kas alaealise suhtes on varem kohaldatud alaealiste komisjoni poolt mõjutusvahendeid ning millist mõju on need avaldanud.

Enamus prokuröre märgib kriminaalmenetluse lõpetamise määruse kirjeldava osa alguses, mis alusel ja asjaoludel on kriminaalmenetlust alustatud. Järgnevalt esitatakse kriminaalmenetluse raames kogutud tõendid, mis tuvastavad kahtlustatava süüd: kannatanu ütlused, tunnistajate ütlused, kahtlustatava enda ütlused, sündmuskoha vaatlusprotokollid (kui vaatluse tulemus on oluline selles kriminaalasjas ja see on lisatud toimikusse), patsiendikaardid (kui on olnud isikuvastane süütegu). Lisatakse ka märkus selle kohta, kas kahtlustatav on oma süüd tunnistanud ning seda kahetsenud. Samuti esitatakse kahtlustatavate selgitused oma teo motiivide kohta. Kriminaalmenetlus lõpetatakse siis siis kui tegemist on teise astme kuriteoga, mille eest on ette nähtud rahaline karistus või maksimaalselt kolm aastat vangistust. Tavaliselt on alaealised, kelle suhtes menetlus lõpetatakse ning alaealiste komisjoni saadetakse, varem väärteokorras karistamata (mõnel üksikul juhul 1-3 korda), kuid alati on alaealised olnud karistamata kriminaalkorras. Lõpetamise määruse juurde lisatakse alati kooli poolt, kus alaealine õpib, iseloomustus, mõnel juhul ka lapsevanema iseloomustus oma lapse käitumise kohta. Prokurörid motiveerivad oma määruseid põhiliselt sellega, et nad arvestavad, et kahtlustatav on olnud alaealine kuriteo toimepanemisel, alaealisele on selgitatud tema teo olemust ja selle teo võimalikke tagajärgi ning üldjoontes on kahtlustatav teinud endale edaspidiseks õiged järeldused. Samuti on alaealised, kelle suhtes menetlus lõpetatakse, tunnistanud oma valesti käitumist. Prokurörid on leidnud, et alaealine, kelle suhtes kriminaalmenetlus lõpetatakse ja alaealiste komisjoni saadetakse, ei vaja edasiste kuritegude toimepanemisest hoidumiseks kriminaalkorras karistamist ja KarS § 87 ettenähtud mõjutusvahendite kohaldamist.

¹⁵ **K.-A. Salla, K. Tamm.** Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. Kriminaalpoliitika osakond. Justiitsministeerium, Tallinn, 2008, lk 67- 71.

Vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) § 201 lg 2 juhul, kui prokuratuur leiab, et alaealist, kes pani toime kuriteo toime neljateist– kuni kaheksateistaastaselt, saab mõjutada karistust või KarS §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata, lõpetab ta menetluse määrusega ning saadab kriminaaltoimiku alaealise elukoha järgsele alaealiste komisjonile.

Kui kriminaalmenetluse raames, mille menetlus lõpetatakse kriminaalmenetluse lõpetamise määrusega ja saadetakse alaealiste komisjoni, on ka kaitsjatasud, siis KrMS § 189 lg 1, § 190 p 1 alusel jäävad kaitsetasud riigi kanda.

Enne kui prokurör kriminaalmenetluse lõpetamise määruse alaealiste komisjonile edastab, saab ta kokku nii kahtlustatava kui tema seadusliku esindajaga, et selgitada nendele kuriteo tunnustega teo olemust ja kriminaalmenetluse lõpetamise alust, et veenduda n.ö leebema variandi kohaldamise otstarbekuses.

Autor, vestelnud erinevate prokuröridega sai teada, et kohtudes alaealise ja tema seadusliku esindajaga on juhtunud ka nii, et prokurör on ümber mõelnud kriminaalmenetluse lõpetamise osas ning saatnud asja kohtusse. Põhjus on olnud peamiselt selles, et alaealised, kes on toime pannud kuriteo, on olnud ükskõiksed oma saatuse osas, nad on ennast õigustanud ning suhtuvad toimepandusse üleolevalt.

Käesoleva töö autor on seisukohal, et alaealiste komisjonide pädevus alaealisele õigusrikkujale mõjutusvahendi kohaldamisel on üsna lai. Samas kahtleb autor alaealise mõjutamisena hoiatuse kohaldamise otstarbes ja vajalikkuses alaealiste komisjoni poolt. Kuivõrd KrMS § 201 alusel lõpetab menetluse 14-18 aastase alaealise suhtes prokuratuur, oleks otstarbekas mõjutusvahendina hoiatuse kohaldamise pädevus jätta menetluse lõpetavale prokuratuurile. Seda just eriti arvestades alaealiste komisjonide suurt töökoormust.

Samuti leiab töö autor, et praktikas on suur lünk selles osas, mis puudutab järelkontrolli alaealisest õiguserikkuja edasise käitumise üle. Mõnegi mõjutusvahendi kohaldamise kestus on ju väga lühiajaline (hoiatus, vestlus psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juures, lepimine) ja järgnevalt ei kontrolli probleemse alaealise käitumist ja tegevust keegi (eriti on nimetatud probleemiks alaealist positiivselt toetava sotsiaälvõrgustiku puudumise korral).

Käesoleva töö autori seisukoha kohaselt ei õigusta alaealiste õigusrikkujate saatmine erikooli end tänases Eestis eesmärgipäraselt ning ei taga õiguserikkuja „ümberkasvamist“. Pigem tuleks arendada sotsiaal- ja rehabilitatsiooniprogrammide tõhusust ning kahtlemata on probleemsete alaealiste puhul äärmiselt vajalik tõhusa tugiteenuse olemasolu. Tänapäeva Eesti „kombinaat“erikoolid ei võimalda individuaalset lähenemist alaealisele, lähtuvalt tema arengutasemele, käitumis- ja väärtushinnangutele.

2.3. OPORTUNITEEDIPÕHIMÕTE

Prokuröril on võimalus alaealise suhtes lõpetada kriminaalmenetlus avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui kahtlustatava süü ei ole suur.

Süü suuruse hindamisel võetakse aluseks karistusseadustikus toodud põhimõtted, milles arvestatakse alaealise panust kuriteo toimepanemisel, tahtluse või ettevaatamatuse astet, tekitatud kahju liiki ja suurust, alaealise vanust ja arusaamisvõimet, samuti sanktsioonimäära. Süü suuruse hindamisel arvestatakse üksnes konkreetset kuritegu ning mitte isikut ja tema varasemat käitumist, mis võivad mõjutada avalikku menetlushuvi.

Oportuniteedipõhimõtte üks võimalusi on kohaldada alaealise suhtes kohustusena üldkasuliku töö tegemist või maksta riigituludesse kindel summa.

Kui täisealiste puhul on üldkasuliku töö tegemise alternatiivina võimalik kasutada ka rahalise kohustuse määramist, siis alaealiste suhtes rahalist kohustust üldjuhul ei määrata. Alaealistel puudub enamasti sissetulek.

Üldkasuliku töö tegemise võimaluse rakendamiseks täidab prokurör alaealise suhtes ankeedi tema isikuandmetega ning saadab selle kriminaalhooldusasutusse ettepanekuga koostada antud isiku suhtes kohtueelne ettekanne ning avaldada arvamust, kas alaealine on sobiv tegema üldkasulikku tööd. Üldkasuliku töö tegemiseks ei sobi isik, kellel on alkoholi- või narkosõltuvus või kes on toime pannud vägivalla- või seksuaalkuriteo või kes on juba väljakujunenud korduvkurjategija. Üldkasuliku töö tegemist kontrollib kriminaalhooldusametnik.

Noorte rakendamine on tööandjatele suhteliselt ajamahukas, kuna nad nõuavad täiskasvanuist oluliselt enam tähelepanu oma väheste sotsiaalsete ja tööalaste oskuste tõttu. Niisuguste oskuste arendamine pole tööandja ülesanne ning selle rolli enda kanda võtmine võib isegi kaasa tuua probleeme (nt on noorel hiljem raske lahkuda oma tööandja juurest).

Kriminaalhooldusametnike sõnul on noorte õigusrikkujate puhul ÜKT-le suunamisel peamine kasvatuslik eesmärk; nad vajavad eeskätt nõustamist, mitte karistamist. Noorte väheseid tööoskusi arvestades peeti vajalikuks pöörata nende arendamisele suuremat tähelepanu, mida toetaks vastav juhend. Tööandja pakub abi oma oskuste ja võimaluste raames, kuid pärast ÜKT-lt lahkumist jääb noor sageli igasugusest toetusest ilma. Alaealiste puhul domineerib suunamine KrMS § 202 alusel, mille puhul on ÜKT kohustus ja selle positiivne mõju suhteliselt lühiajaline; seega vajab noorte õigusrikkujate sotsiaalsete probleemide lahendamise teiste institutsioonide oluliselt suuremat osalust.

Teiste inimeste abistamine üldkasuliku töö korras on paljudele noortele väga hästi sobinud ja neid positiivselt mõjutanud. Samas noorte omavahelise "kambavaimu" vältimiseks ning vajaliku distantssi säilitamiseks ÜKT tegijate ja samas kohas (nt noortekeskuses) viibivate teiste noorte vahel tuleks vältida mitme noore korraga tööle võtmist. Mõneti on probleemiks noortel esinev madal töömotivatsioon, kuna nad ei taju ÜKT-d karistusena.¹⁶

Alaealisele saab panna kohustuseks teha 10-240 tundi ÜKT-d. Kahtlustatav peab olema nõus ÜKT kohaldamisega. Kui isik ei tee ÜKT-d ära tähtajaks või ilmnevad kontrollnõuete rikkumised, saab prokurör kriminaalhooldaja ettepanekul menetluse uuendada ja asja kohtusse saata.

Kriminaalasja toimik jääb alati prokuratuuri seni, kuni kahtlustatav on oma kohustuse täies ulatuses täitnud. Kui kahtlustatav ÜKT-d ära ei tee, siis uuendab prokurör menetluse.

Kui kriminaalasjas on ka menetluskulud, siis need peab kahtlustatav tasuma (kaitsjatasud, ekspertiisitasud) üldjuhul sama tähtaja jooksul, milleks on määratud ka ÜKT tegemine.

Autor analüüsis Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonnas töötavate prokuröride määruseid, milles menetlus on lõpetatud oportuuniteedipõhimõttel ja alaealise suhtes on

¹⁶ **A. Ahven.** Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn, 2009, lk 28-29.

kohaldatud ÜKT-d. Määruseid oli kokku 10. Uuringu tulemused olid järgmised: määruste kirjeldava osa alguses tutvustatakse, kus ja millistel asjaoludel kriminaalmenetlust alustati. Järgnevalt esitatakse kõik tõendamiseseme asjaolud, mis on kohtueelse menetluse käigus tuvastatud ning milliste tõenditega on kahtlustatava süü tuvastatud. Kõikides määrustes on nimetatud, et kahtlustatav tunnistab oma süüd ning märgitakse kahtlustatava selgitused oma teo motiivide kohta. Prokurörid, tutvunud toimiku materjalidega, analüüsinud kuriteo toimepanemise asjaolusid, isikut, tema käitumisviisi ja süü suurust, kuriteo olulisust ja raskusastet ning vestelnud kahtlustatavaga jõudsid järeldusele, et KrMS § 202 alusel on võimalik kohaldada kriminaalmenetluse lõpetamist järgmistel motiividel: tegemist on teise astme kuriteoga, kahtlustatav on varem kriminaalkorras karistamata (enamus juhtudel ka väärteokorras, v.a paaril juhul, kus kahtlustatav oli karistatud 1-3 korral), kahtlustatav õpib (85% juhtudel) ning on oma süüd tunnistanud ja seda kahetsenud. KarS § 57 lg 1 p 3 alusel on karistust kergendavaks asjaoluks alati puhtsüdamlik kahetsus. KarS § 58 alusel karistust raskendavad asjaolud puudusid kõikides määrustes. Samuti pole kuriteoga suuri kahjusid tekitatud. Kahtlustatavale selgitati tema poolt toimepandud teo olemust ja selle võimalikke tagajärgi ning vestlustest menetlejatega sai kahtlustatav aru, et iga õiguserikkumine võib endaga kaasa tuua karistuse ning see on talle avaldanud mõju edaspidi seadusekuulekalt käituda. Prokurörid on leidnud, et kahtlustatav ei vaja mõjutamist kohtu poolt kriminaalkaristuse näol, et tagada kahtlustatava õigusekuulekas käitumine. Kahtlustatava süü ei ole suur ning puudub avalik menetlushuvi.

Käesoleva töö autor on seisukohal, et üldkasuliku töö kohaldamine alaealisele KrMS § 202 korras menetluse lõpetamisel peaks üldjuhul olema positiivse mõjuga, arendab alaealise sotsiaalseid oskusi ja enesedistsipliini. Oluliseks võib pidada töö tegemise kohana leida selline tegevusala, mis alaealist ka suuremal või vähemal määral huvitab. Autor on seisukohal, et juhul kui alaealine saadetakse tegema tööd, mis on tema jaoks mingil põhjusel väga vastumeelne, jäävad selle töö tegemisega kaasnemata mitmed positiivsed kõrvalmõjud. Nii nagu ka kõigi teiste mittekaristuslike mõjutusvahendite kohaldamise puhul leiab töö autor ka siinkohal, et väga vajalik on järelkontroll ja/või tugiteenuse osutamine probleemsele alaealisele ka pärast üldkasuliku töö sooritamist.

2.4. LEPITUSMENETLUS

Alaealiste kriminaalmenetlust on võimalik lõpetada ka lepitusmenetluse rakendamisega. Selle menetlusliigi rakendamise osas arvestab prokurör nii kuriteo sotsiaalset tausta, ehk siis kui

tegemist on lähisugulaste (kannatanu-kahtlustatav) või lausa pereliikmetega- kahtlustatavaks on alaealine ja kannatanuks näiteks kahtlustatavaga samas perekonnas olev ema, isa, õde või vend. Lepitusmenetluse rakendamiseks kaasatakse nii kannatanu kui süüdlane. Lepitusmenetlust ei saa rakendada siis, kui üks osapooltest sellega nõus ei ole või kui prokurör näeb, et kannatanut on mõjutatud leppima. Lepitusmenetlust alaealistega asjades saab ainult rakendada siis kui kahtlustatav on alaealine, vastupidises olukorras (kahtlustatav täisealine, kannatanu alaealine) see võimalik ei ole.

Selleks, et saada rohkem aru lepitusmenetluse olemusest ning selle rakendamisest ning rakendamise sagedusest uuris autor Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonnas tehtud lepitusmenetluse määruseid ning vestles antud osakonna prokuröridega sellel teemal, et millistel juhtudel ja kas nad üldse on teinud selliseid määruseid. Samuti tegi autor küsitluse kõikide Eesti prokuröride seas, kes alaealistega tegelevad ning uuris lepitusmenetluse kohaldamise asjaolusid.

Autor, leides Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonnas paar lepitusmenetluse kohaldamise määrust sai teada järgmist: prokurör, olles vestelnud nii kannatanu kui kahtlustatavaga ning jõudnud veendumuseni, et ta saab rakendada lepitusmenetlust, koostab kõigepealt lepitusmenetluse rakendamise määruse. Alustatakse selliseid määruseid nii nagu ka oportuuniteedimääruseid ning mõjutusvahendi kohaldamiseks saadetavaid määruseid. Lepitusmenetluse rakendamise määruseid on motiveeritud järgmiselt: prokuröri abid, olles tutvunud kriminaaltoimiku materjalidega, analüüsinud kuriteo toimepanemise asjaolusid, isikut, tema käitumisviisi, süü suurust, kuriteo olulisust ja raskusastet leiavad, et on võimalik kohaldada KrMS § 203¹ alusel kriminaalmenetluse lõpetamist, kuna kuriteo ohtlikkus on sageli sellistel puhkudel KarS järgi hinnatud suhteliselt madalaks (karistuseks kas rahaline karistus või kuni 5 aastane vangistust). Kahtlustatav on varem kriminaalkorras karistamata, tegemist on lähisugulastega ning nad on juba omavahel toimunu asjaolud selgeks rääkinud. Kahtlustatav on endale teinud järeldused antud teost ja lubanud õigusekuulekalt käituda. Tegemist on olnud lähisugulaste vahelise konfliktiga ning nii kannatanu kui kahtlustatav on andnud oma nõusoleku lepitusmenetluse läbiviimiseks.

Lepitusmenetluse rakendamise määrus saadetakse Sotsiaalkindlustusametile. Sotsiaalkindlustusamet, viinud läbi lepitusmenetluse, koostab selle kohta vastava aruande ja saadab lepituskokkuleppe prokuratuuri. Prokurör koostab järgmisena juba kriminaalmenetluse lõpetamise määruse, kus ta kirjutab kuriteo asjaoludest, kahtlustatava ja kannatanu

seisukohtadest (motiveerib seda sarnaselt lepitusmenetluse rakendamise määrusega) ning kohustab kahtlustatavat tegema seda, milles Sotsiaalkindlustusametis lepitusmenetluse raames kokku lepiti. Juhul kui kahtlustatav kokkuleppest ja kohustusest kinni ei pea, siis võib prokurör menetluse uuendada.

Autor, vestelnud Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonna prokuröri abidega uuris, miks rakendatakse selles osakonnas lepitusmenetlust nii vähe. Selgus, et prokuröri abid eelistavad pigem menetluse lõpetamise määruse tegemist alaealiste komisjoni saatmiseks, kuna alaealiste komisjonis on mõjutusvahendina ka võimalik kohaldada leppimist ning seal on inimesed nende arvates pädevamad tegema otsuseid, kas leppimine on asjakohane ja võimalik. Samuti toodi põhjenduseks see, et lepitusmenetluse läbiviimine võtab väga kaua aega. Esiteks peab kohale kutsuma mõlemad osapooled, siis peab prokurör saatma lepitusmenetluse rakendamise määruse Sotsiaalkindlustusametile ning alles peale seda, kui Sotsiaalkindlustusametis on läbi viidud leppimine ning Sotsiaalkindlustusamet on sellest prokuratuuri teavitanud saab prokurör menetluse määrusega lõpule viia.

Töö autor on arvamusel, et ilmselt ei näita lepitusmenetluse kohaldamine ka edaspidi erilist tõusutendentsi kuriteo toimepannud alaealiste hulgas. Ilmselt on see ka põhjendatud, sest lepitusmenetlus on eelkõige suunatud kannatanu ja õigusrikkuja omavahelisele leppimisele. Alaealise õigusrikkuja puhul on kõige olulisem eelkõige leida piisav mõjutusvahend tema jaoks edasiste õigusrikkumiste ärahoidmiseks. Lisaks pole välistatud enne menetlusotsuse tegemist kannatanu ja alaealise kahtlustatava üheaegne kutsumine prokuratuuri ja võimaldada kahtlustataval enda poolt toime pandud teo eest kannatanu ees vabandada. Peamiseks rakendusalaaks lepitusmenetluste puhul võiks ehk olla kergemate tagajärgedega koolivägivallajuhtumid. Nende juhtumite puhul on lepitusmenetlus mõistlik lahendus, tagamaks edaspidi kooli-või klassikaaslaste rahuliku ja sõbrameelse suhtlemise koolis. Sama kehtib kergemate tagajärgedega perevägivallajuhtumite puhul- ka sellistel juhtudel on lepitusmenetluse kohaldamine mõistlik, eeldamaks pereliikmete edasist omavahelist rahumeelset suhtlemist.

III. UURINGUD ALAEALISTE SUHTES KRIMINAALMENETLUSE LÕPETAMISE KOHTA EESTI KOHTUEELSE MENETLEJATE PRAKTIKAS

3.1. UURINGUTE TEOSTAMISE KORRALDUS

2004. a juulis viidi Eestis läbi kriminaalmenetluses põhimõtteline muudatus, mis võimaldab alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetada ja kohaldada mõjutusvahendeid. Kirjeldatud kriminaalmenetluse lõpetamise alused on kehtinud juba kaheksa aastat, osaliselt kuus aastat. Selle aja jooksul ei ole prokuröride käest uuritud, millistel alustel kriminaalmenetluse lõpetamist nad alaealiste suhtes kõige enam kohaldavad ning millistel motiividel nad seda teevad.

Uuringuid koostas autor kaks. Esimese uuringu teostamiseks koostas autor 2012.a. kevadel 12-st küsimusest koosneva küsitluse, tuginedes töötamise kogemusele Põhja Ringkonnaprokuratuuris alaealiste osakonnas- nimelt töötab töö autor seal referendina, kes aitab koostada nii kriminaalmenetluse lõpetamise määruseid kui süüdistusakte alaealiste suhtes. Teise uuringu teostamiseks koostas autor 2013.a. kevadel 8-st küsimusest koosneva täpsustava uuringu KrMS § 201 rakendamise kohta alaealiste suhtes, kuna esimeses küsitluses jäid taolised täpsustavad küsimused kohtueelsetele menetlejatele esitamata.

Küsitluste eesmärkideks oli analüüsida põhjuseid, millistel juhtudel, millistel kaalutlustel prokurörid menetluse alaealiste õigusrikkujate puhul lõpetavad, milliseid asjaolusid nad menetluse lõpetamisel arvestavad, kuidas nad hindavad mittekaristuslike mõjutusvahendite kohaldamise tõhusust ning milliseid kitsaskohti näevad eelnimetatud mõjutusvahendite kohaldamisel.

Esimese küsitluse ankeedi pani autor üles internetiportaali www.ankeet.ee 27.04.2012.a. Teise küsitluse pani autor samuti üles www.ankeet.ee 23.04.2013.a. Mõlemad küsitlused olid avatud vastamiseks kaks nädalat. Küsitluste olemasolust andis töö autor teada läbi oma e-maili aadressi selgitades, mis põhjustel ning mis eesmärgil küsitlused koostatud on ning miks on nendele vastamine vajalik. Küsitluse adresseerimiseks õigetele inimestele (Eestis alaealiste kurjategijatega tegelevad prokurörid) uuris autor Põhja Ringkonnaprokuratuuris töötavalt vanemprokurörit nende e-maili aadressid.

Esimesele küsitlusele vastanud oli üle Eesti 20 prokuröri. Teisele küsitlusele vastas üle Eesti 15 prokuröri.

3.2. ESIMESE UURINGU TULEMUSED

Autor enda koostatud küsitluses palus prokuröridel nimetada 1-3 asjaolu, mille esinemisel nad eelistavad alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas pigem oportuuniteediprintsiibi rakendamist alaealise kriminaalkorras karistamisele või tema suhtes muude mõjutusvahendite kohaldamisele. Vastused olid järgmised:

- kui on korra selle alaealise suhtes KrMS § 201 lg 2 lõpetamine tehtud;
- kui isik on peagi saamas 18 ja KrMS § 201 lg 2 lõpetamine pole seetõttu enam sobiv;
- varasem mõjutusvahendite rakendamine komisjonis;
- alaealise varasema käitumise arvestamine;
- tema käitumise arvestamine varem kohaldatud karistuste või mõjutusvahendite äraandmisega seoses;
- kui noorem kui 16aastane on korduvalt olnud alaealiste komisjonis;
- isik varem kriminaalkorras karistamata;
- isik tunnistab, kahetseb ning annab tõeseid ütlusi;
- väikese raskusastmega kuritegu;
- isiku positiivne taust;
- isiku töövõimekus;
- reeglina esimene kuritegu, vahel ka teine;
- kannatanu ei soovi kohtulikku karistamist;

Kokkuvõtvalt tuli kõikide vastuste toel välja see, et alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamist KrMS § 202 alustel eelistatakse juhul kui KrMS § 201 alustel lõpetamist on juba varasemalt tehtud, kuid kuritegu ei ole ka nii raske, et karistada alaealist kriminaalkorras. Samuti arvestatakse prokuröride poolt ka faktiga, kas kuriteos kahtlustatav kahetseb süüd, so milline on tema suhtumine toimepandusse, milliseid ütlusi ta on andnud ning milline on kahtlustatava iseloomustus. Ka autor on seisukohal, et ei saa kohaldada alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamist KrMS § 201 alusel kui alaealine on varasemalt korduvalt toime pannud kuritegusid ning tema puhul on olnud näha, et KrMS § 201 alusel menetluse lõpetamine tulemust ei ole andnud ehk ta ei ole kriminaalset tegevusviisi lõpetanud. Samas

kui kahtlustatava iseloomustus on positiivne, ta kahetseb oma tegu ja annab tõeseid ütlusi, on kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel tema suhtes ehk õigustatum kui tema kohene saatmine kohtusse, kuna KrMS § 202 lõpetamisel ja temale kohustusena üldkasuliku töö määramisel rakendub alaealise suhtes ka kriminaalhooldus.

Autor palus prokuröridel oma küsitluses nimetada 1-3 asjaolu, mille esinemisel nad eelistavad alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas menetluse lõpetamist KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisele KrMS § 203¹ alusel (lepitusmenetluse rakendamisele) ning vastused olid järgmised:

- varavastaste kuritegude puhul;
- isikut pole varem alaealiste komisjoni saadetud;
- lepitus ei sobi lahendina;
- kui kannatanu ei ole nõus leppima;
- kui kahtlustatav ise ei ole nõus leppima;
- kui on näha, et kriminaalhoolduse rakendamine on alaealise suhtes edaspidi enam põhjendatud;
- kui kannatanu ja kahtlustatav on võõrad;
- leppimist välistav asjaolu;
- kahtlustatav pole kannatanuga isiklikult seotud;
- väikese raskusastmega kuriteod;

Vastustest tuli peamiselt välja see, et KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamist eelistatakse KrMS § 203¹ lõpetamisele juhtudel kui kannatanu või kahtlustatav pole nõus leppima või kui kannatanu/kahtlustatav on omavahel võõrad, sest KrMS § 203¹ alusel lõpetamist rakendatakse vaid juhtudel kui kannatanu-kahtlustatav on kas väga head sõbrad või pereliikmed. Samuti tuli ka selle punkti vastustest välja asjaolu, et KrMS § 202 alusel lõpetamist eelistatakse, kuna siis rakendub alaealise suhtes ka järelvalve ehk kriminaalhooldus, mida aga paraku KrMS § 201 või KrMS § 203¹ puhul menetluse lõpetamisel ei juhtu.

Autor enda koostatud küsitluses uuris, kui sageli on prokurörid pidanud menetluse uuendama alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjades, milles menetluse nad on eelnevalt lõpetanud KrMS § 202 või § 203¹ alusel. Autor andis neile järgmised variandid:

- mitte ühtegi korda;

- 1-2-s kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt;
- 3-4-s kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt;
- 5 või enamas kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt.

Tulemustest selgus, et 38% vastanutest vastas, et mitte ühtegi korda ning 62% 1-2s kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt.

Taolisest protsentide jaotusest võib järeldada, et prokurörid valisid ainult kahe variandi vahel ning suur hulk ehk 38% vastanutest pole pidanud menetlust kordagi uuendama kui nad on kriminaalmenetluse lõpetanud alaealise suhtes kas KrMS § 202 või § 203¹ alustel. Puudub põhjendatud alus väita, et kriminaalmenetluse uuendamine 1-2 kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt oleks suur protsent (62% vastanutest).

Samuti uuris autor küsitluses, et millised on kaks peamist kohustust, mille täitmata jätmine on kõige enam põhjustanud eelnevalt KrMS § 202 alusel lõpetatud menetluse uuendamise alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas. Autor andis neile valida järgmiste variantide seast ning valida võis ka mitu varianti:

- kohustus tasuda kriminaalmenetluse kulud;
- kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju;
- kohustus maksta kindel summa riigitulusesse;
- kohustus teha üldkasulikku tööd;
- kohustus mitte tarvitada narkootikume ja alluda ettenähtud sõltuvusravile.

Tulemustest selgus, et 54% prokuröridest vastas variandiga üldkasulik töö, 23% küsitletutest vastas ka variandiga kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju, 15% prokuröridest vastas, et selleks on kohustus tasuda kriminaalmenetluse kulud, 8% vastuste puhul oli selleks kohustus tasuda kindel summa riigitulusesse.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et üle poole vastanud prokuröridest ütles, et kõige enam on nad uuendanud menetluse juhtudel kui alaealine kahtlustatav pole ära teinud neile kohustusena määratud üldkasulikku tööd. Põhjuseks võib olla noorte vähene tööharjumus. Mõningatel juhtudel on kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju ja/või kohustus tasuda kindel summa riigitulusesse jäänud täitmata ja tinginud menetluse uuendamise, kuid autori arvates võib

mittetasumine olla tingitud asjaolust, et alaealisel endal puuduvad sissetulekud või ka alaealise vanematel on kas väike sissetulek või ei ole nad nõus alaealist toetama.

Autor uuris oma küsitluses prokuröridelt, et kas menetluse lõpetamine KrMS § 202 ja § 203¹ alusel alaealise suhtes on nende hinnangul järgmiste kuritegude toimepanemise ärahoidmiseks:

- iseloomult tõhusa tulemusega menetlusotsus,
- keskpärasest mõju avaldav menetlusotsus
- täielikult mittemõjuv, vaid ressursisäästva iseloomuga menetlusotsus.

45% prokuröridest vastas variandiga, et see on tõhusa tulemusega menetlusotsus ning 55% vastanute meelest on see keskpärasest mõju avaldav menetlusotsus.

Kokkuvõtvalt võib nende vastuste puhul öelda, et ei olnud ühest arvamust. Protsendid jaotusid üsna võrdselt- arvati, et kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 ja KrMS § 203¹ on nii tõhusa tulemusega menetlusotsus kui ka keskpärasest mõju avaldav menetlusotsus. Positiivne tulemus on aga see, et mitte keegi vastanutest ei leidnud, et need menetlusotsused oleks täielikult mittemõjuvad.

Samuti palus autor prokuröridelt, et nad põhjendaksid oma vastust viimatinimetatud küsimusele. Põhjendused olid järgmised:

- nagu iga meede - kord annab soovitud tulemuse, kord mitte. Mõte on siiski anda võimalus. Alati on neid, kes kunagi kuritegusid enam toime ei pane ja on neid, keda jäädki kohtama uute tegude tõttu. Palju on ka neid, kellele vabandamine ongi suurim karistus. Tõsi, selliseid on rohkem täiskasvanute hulgas;
- alaealine ei saa aru oma teo tõsidusest;
- tööteraapia, ehk tundide tegemine mõjutab alaealist ning ta mõistab, et igale süüteoale järgneb karistus;
- arvamus tugineb suht staažikal tööl alaealiste menetlemisel. Reeglina need, kes on oportuuniteedi välja teeninud, teist korda naljalt uue asjaga ei tule. Teise korraga tulijate protsent on väike, kolmanda juhtumiga mõni üksik. Oportuuniteet on ikkagi variant noore inimese tulevikku mitte ära rikkuda ja anda talle uus võimalus;
- kuna isiklikult rakendan 202, 203¹ alusel lõpetamist isikute puhul, kelle suhtes on KrMS § 201 alusel lõpetamine varasemalt tehtud, siis hindan mõju keskmiseks, sest korduvalt

libastunud isikute puhul on õigusrikkumiste jätkumise tõenäosus suurem. Siiski on see meede, mis toimib, kuna paljud vähemalt alaealistena enam õigusrikkumisi toime ei pane.

Kokkuvõtvalt leiti, et alati jääb ja on neid, keda ei mõjuta mitte millegagi ja kes jäävadki uusi kuritegusid toime panema, see on paratamatu, kuid nagu nähtub nendest vastustest, tahetakse anda alaealisele võimalus, et mitte ära rikkuda tema tulevikku kohtuliku karistamisega.

Autor palus enda poolt koostatud küsitluses nimetada 1-3 asjaolu, mille esinemisel nad eelistavad alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas menetluse lõpetamist KrMS § 203-1 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisele KrMS § 202 alusel? Vastused olid järgmised:

- kui kuritegu oli põhjustatud kannatanu enda käitumisest;
- kui tegemist on kooli- või klassikaaslastega;
- vastastikuse norimise puhul, mis päädis ühe poole vägivallaga;
- kannatanu ja süüdistatav peavad igapäevaselt jätkuvalt suhtlema;
- kui esineb vastastikune süü;
- kui alaealine kasutas vägivalda enda seadusliku esindaja suhtes;
- kui kannatanu ja kahtlustatav on sugulased;
- kergemad kuriteod;
- õdede-vendade vaheline vägivald;
- kannatanu siiras soov;
- teo tühisus, väike süü;
- esmakordne õigusrikkumine;
- vajadus kannatanuga jätkuvalt suhelda.

Autor, teinud omad järeldused vastustest, saab tõdeda, et KrMS § 203¹ alusel lõpetamist rakendatakse ja eelistatakse siis kui tegemist on lähedaste inimestega, kas siis sugulastega või klassi/koolikaaslastega. Samuti rakendatakse KrMS § 203¹ alusel lõpetamist alaealise suhtes juhtudel kui on vastastikune süü ja mõlemad osapooled kahetsevad oma tegu.

Autor palus oma küsitluses vastata ka küsimusele, kas lepitusmenetluse kohaldamine alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjades on nende töös:

- pigem harvaesinev menetlusotsus;

- teiste oportuuniteediprintsiibil menetluse lõpetamise alustega sageduselt võrreldavalt kohaldatav menetlusotsus;
- teiste oportuuniteediprintsiibil menetluse lõpetamise alustega võrreldes sagedamini kohaldatav menetlusotsus.

Vastustest selgus, et 78%-l prokuröridest on see pigem harvaesinev menetlusotsus ja 21%-l teiste oportuuniteediprintsiibil menetluse lõpetamise alustega sageduselt võrreldavalt kohaldatav menetlusotsus.

Tulemustest võib autor teha järelduse, et prokurörid kohaldavad KrMS § 203¹ alusel kriminaalmenetluse lõpetamist alaealiste suhtes suhteliselt harva.

Samuti palus autor, et kui prokurör vastab, et see on pigem harvaesinev menetlusotsus, siis ta ka põhjendaks seda.

Põhjendused olid järgnevad:

- alaealiste puhul on ka alaealiste komisjonil võimalik lepitada. Arvan, et sellisel juhul võiks alaealise kahtlustatava puhul eelistada KrMS § 201 lg 2 lõpetamist;
- ei saa lepitada paadunud vägivallatsejat alandliku ohvriga. Lepitusel pole mõtet juhul, kui üks on ühes ja teine teises Eestimaa otsas, tulevikus kokku ei puutu ja kannatanu ei taha teist poolt enam kunagi näha. Sõltume ju poolte valmisolekust;
- teatavasti on alaealise kahtlustatava suhtes kriminaalasjas esimeseks valikuks siiski menetluse lõpetamine seoses materjalide edastamisega alaealise elukohajärgsele alaealiste komisjonile alaealise mõjutusvahendite seaduses ettenähtud mõjutusvahendi kohaldamiseks. Kui aga alaealine on juba korduv kuritegude toimepanija, siis on põhjendatum tema osas rakendada kriminaalhooldust, kas KrMS § 202 alusel menetlust lõpetades või KarS § 87 sätete alusel käitumiskontrollile määrares. Kui esineb nende valikute vahele sobiv lahend lepitusmenetluse kohaldamiseks, siis on see ka kaalutav;
- Vastavalt alaealiste mõjutusvahendite seadusele võib alaealiste komisjon ise alaealisi lepitada, see toimub alaealise elukoha järgi ja komisjoniliikmed tunnevad situatsiooni paremini kui lepitajad Sotsiaalkindlustusametis;
- leppimisega lõpetamine on kohmakam ja töömahukam: prokurör peab lõpetamisele eelnevalt rakendama lepitust. Kannatanule on see menetlus samuti koormavam, lisaks

suhtlusele politsei ja prokuröriga peab ta isiklikult käima ka lepitaja juures vähemalt ühe korra, sageli kaks ja enamgi korda. Lepitajad asuvad piirkonnakeskustes ja teevad tööd tööpäeviti, see teeb kannatanu jaoks sobiliku aja leidmise keeruliseks ja käimise kulukaks.

Kokkuvõtvalt selle punkti juures saab autor öelda, et prokurörid ei rakenda alaealiste suhtes KrMS § 203¹ kriminaalmenetluse lõpetamist, kuna ka alaealiste komisjoni saatmine ehk kriminaalmenetluse lõpetamisel § 201 lg 2 alusel saab alaealiste komisjon rakendada ühe mõjutusvahendina leppimist. Samuti on alaealise suhtes KrMS § 203¹ alusel lõpetamine üsna aeganõudev ettevõtmine.

Autor palus oma küsitluses muuhulgas vastata küsimusele, milline on kõige sagedamini määratud kohustus alaealisele menetluse lõpetamisel seoses leppimisega? Ilmnes, et peamiseks määratud kohustuseks on vabandamine kannatanu ees ja kohustus käituda edaspidi viisakalt ja lugupidavalt. Eelnimetatud kohustuse panemist saab pidada igati mõistlikuks, arvestades seda, et lepitamise eesmärgiks võiks ja peakski olema tagada, et kannatanu ja kahtlustatava suhted edaspidi oleksid rahumeelsed ja nende omavaheline suhtlemine oleks korrektne ja viisakas.

Kokkuvõtvalt nähtus korraldatud küsitluse tulemustest, et kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel on levinum sellistel juhtudel kui alaealine on juba varasemalt saadetud alaealiste komisjoni ehk siis varasemalt on menetlus lõpetatud KrMS § 201 alusel. Alaealiste komisjoni saadetakse pigem 14-15. aastasi alaealisi, menetlus lõpetatakse KrMS § 202 alusel 16.-17. aastaste alaealiste suhtes, peamiseks määratavaks kohustuseks on menetluse lõpetamisel üldkasulik töö. Menetluse lõpetamist oportuuniteediprintsiibil ka kohustuse määramist peetakse üldiselt üsna tõhusaks mõjutusmeetmeks. Lepitusmenetlust kohaldavad prokurörid peamiselt juhtudel kui kannatanu ja kahtlustatav teineteist tunnevad ja peavad ka edaspidi suhtlema.

3.3. TEISE UURINGU TULEMUSED

Autor palus enda poolt koostatud teises küsitluses vastata, milliste kuriteoliikide puhul on prokurörid kõige rohkem pidanud alaealiste õigusrikkujate puhul rakendanud menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel ? Vastusevariandid olid:

- isikuvastased kuriteod;

- varavastased kuriteod;
- mingid muud KarS eriosas ettenähtud kuriteod (palusin nimetada, millises KarS peatükis ettenähtud kuriteod)

Vastustest selgus, et 50% prokuröridest rakendab KrMS § 201 lg 2 alusel lõpetamist alaealise suhtes varavastaste kuritegude puhul ja 50% isikuvastaste kuritegude puhul. Mitte keegi ei nimetanud muid KarS-s ettenähtud kuritegusid.

Autor leiab, et siinkohal ei ole võimalust öelda, et mingit liiki kuritegude puhul eelistatakse KrMS § 201 lg 2 alusel menetluse lõpetamist rohkem.

Autor palus nimetada 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistavad prokurörid alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas pigem menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel alaealise kriminaalkorras karistamisele.

Vastused olid järgmised:

- vanus 14-16 aastat;
- isik on varem karistamata;
- kuritegu pole oma olemuselt raske;
- episood pole palju;
- isiku positiivne taust;
- varasemalt ei ole isiku suhtes mõjutusvahendeid kohaldatud;
- isik õpib;

Antud vastustest selgus, et kõik vastanud prokurörid eelistavad alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas pigem menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel alaealise kriminaalkorras karistamisele juhul kui alaealine on alles 14-16 aastane ning ta on varasemalt karistamata. See näitab seda, et pigem üritavad prokurörid esmast alaealist õigusrikkujat mõjutada leebemate vahenditega, et mitte kriminaalkaristusega alaealise tulevikku ära rikkuda.

Autor palus nimetada 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistavad prokurörid alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisele KrMS § 202, § 203 või § 203-1 alusel. Vastused olid järgmised:

- vanus 14-16;

- lepitamine pole eluliselt oluline;
- KrMS § 203 alusel menetluse lõpetamine eeldab kehtivat või peatselt saabuvat kohtulahendit, mida õnneks sageli pole ning alaealise puhul ei oma see märkimisväärset kasvatavat efekti;
- ei ole alaealiste komisjonis arvel;
- kergemat laadi õiguserikkumine;
- varasemalt ei ole mõjutusvahendit kohaldatud;
- varasemalt ei ole kriminaalmenetlusi lõpetatud alaealise suhtes;
- positiivne iseloomustus koolist.

Antud vastused olid kohati suhteliselt sarnased eelmistele vastustele (miks eelistada KrMS § 201 lg 2 alusel kriminaalmenetluse lõpetamist kriminaalkorras karistamisele), kuid siinkohal tuli välja ka see, et KrMS § 201 lg 2 alusel kriminaalmenetluse lõpetamine on prokuröride esmane valik ehk kui alaealine on varem olnud alaealiste komisjoni poolt mõjutamata, kriminaalkorras karistamata ning õiguserikkumine ei ole raske, siis lõpetatakse kriminaalmenetlus KrMS § 201 lg 2 alusel.

Autor palus küsitluses öelda prokuröridel, kas nende seisukohalt on alaealise alaealiste komisjoni saatmine ja alaealiste komisjoni poolt tema suhtes mõjutusvahendi kohaldamine:

- pigem efektiivne meede;
- pigem mitteefektiivne meede.

Samuti palus autor põhjendada lühidalt oma seisukohta.

Suurem osa vastanutest leidis, et lugem on tegemist efektiivse meetmega. Need, kes vastasid, et alaealise alaealiste komisjoni saatmine ja alaealiste komisjoni poolt tema suhtes mõjutusvahendi kohaldamine on mitteefektiivne meetod põhjendasid seda peamiselt sellega, et praktikas on tulnud ette palju olukordi, kus isik, kellele on kohaldatud KrMS §-s 201 sätestatud, paneb toime uue kuriteo.

Need, kes vastasid, et alaealise alaealiste komisjoni saatmine ja alaealiste komisjoni poolt tema suhtes mõjutusvahendi kohaldamine on efektiivne meetod põhjendasid seda järgmiselt:

- kui on hästitöötav komisjon (neid ikka on õnneks), kus ka kontrollitakse mõjutusvahendi täitmist, siis mõjub see paljudele vägagi preventiivselt;

- esmakordsete õigusrikkujate puhul ei ole reeglina vajadust väga karmide meetmete järele. See laps, kellel on kuriteo toimepanemine juhuslik, ühekordne eksimus, teeb vajalikud järeldused juba ainuüksi tema suhtes läbiviidavast kriminaalmenetlusest. Siinjuures mängivad olulist eripreventiivset rolli nii vestlused uurija kui ka prokuröriga, aga kindlasti ka komisjonis käimine;
- alaealised on alles väljakujunemata materjal, mistõttu tuleb püüda nende osas lahendusi leida eelkõige selliselt, et neid rohkem aidata ja õigele teele juhtida kui kohtuliku karistuse läbi nende tulevast elukäiku pärssida;
- varem karistamata ja varasemalt hästi käitunud noore puhul on kriminaalmenetlus juba iseenesest hirmutav. Seega alaealiste komisjoni asja saatmine täidab eesmärgi, et isik tulevikus enam kuritegusid toime ei pane;
- vähemasti pooltel lastel on tegemist mõtlematust käitumisest toime pandud juhusliku teoga, mistõttu ei vaja karistamist ning antud tegu jääbki reeglina esimeseks ja viimaseks kuriteoks;
- esmakordselt kuriteo toimepannud isikute puhul on alaealiste komisjoni poolt kohaldatud mõjutusvahend piisavaks karistuse eesmärkide saavutamisel.

Kokkuvõtvalt olid prokurörid arvamusel, et alaealise õigusrikkuja puhul, kes pani toime oma elu esimese kuriteo ei pea rakendama kõige karmimaid meetodeid, sest sageli on alaealise jaoks juba ka mõjutusvahendi kohaldamine (hoiatus, spetsialisti juurde saatmine) või juba alaealiste komisjoni ees seismine piisavalt hirmutav. Samuti oli positiivne, et mainiti seda, et alaealised on alles kujunemas isiksusteks ning sageli on tehtud teod juhuslikud ja tehtud mõtlematusest ning seega on nende puhul väga oluline leida lahendusi nende õigele teele suunamiseks ja edaspidiseks õigusekuulekaks käitumiseks.

Autor uuris prokuröridelt, milline alaealiste komisjoni pädevuses oleva menetlusvahendi kohaldamine on nende seisukohalt kõige mõjuvam ja miks? Vastused olid järgmised:

- ühte ei tooks esile, sest "üldmõjuvat võluvitsakest" pole. Hindan seda, et on koolikorralduslikud mõjutusvahendid, suunamine psühholoogi jt spetsialistide juurde, noorte- jt programmides osalemise võimalused ja ka erikooli saatmine;
- arvan, et üldkasuliku töö tegemine, sest siis tunnetab alaealine ka füüsiliselt oma teo tagajärgi. Füüsilise töö tegemine paneb ehk mõtlema, et tulevikus õigusvastased teod ei korduks;

- oleneb lapsest. Mõne puhul on väga tõhus sotsiaalprogrammi määramine (näiteks Nõmme tee kinnisesse laste turvakodusse), mõne puhul on üldkasuliku töö sooritamine, aga mõnel piisab juba ainuüksi komisjoni ees seismisest ja hoiatuse saamisest;
- sellele ei saa üheselt vastata, kuna vastus oleneb kuriteost. Nt vägivaldse käitumise korral võib abi olla nõustamisest, mõnel juhul piisab aga täiesti hoiatusest jne.

Enamus prokuröre ühte „kõige mõjusamat“ mõjutusvahendit välja tuua ei osanudki (v.a üks vastaja, kes nimetas üldkasuliku töö tegemist kõige mõjuvaks mõjutusvahendiks), pigem leiti, et see sõltub paljuski alaealisest endast, kuid õnneks on alaealiste komisjoni pädevuses kohaldada mitmeid mõjutusvahendeid. On neid alaealisi, kelle puhul mõjub juba hästi ka hoiatus, on neid, kellele mõjub üldkasuliku töö tegemine.

Autor uuris prokuröridelt, kas nende seisukohalt on alaealiste osakonna pädevus piisav mõjutusvahendite kohaldamise osas ja palus oma vastust ka põhjendada:

- jah
- ei

37,5% vastanutest vastas ei variandiga ja 62,5% jah variandiga, mis näitab, et suurem osa prokuröridest leiab, et nende seisukohalt on alaealiste osakonna pädevus piisav mõjutusvahendite kohaldamise osas.

Põhjendused:

- nagu ikka - sõltub komisjonist. Viimasel ajal on asi parem kui varem. Ei saa pädevaks pidada kõigile töötunde vorpivat komisjoni. Õnneks kasutatakse juba päris palju huvitavaid lahendusi, mis sunnivad last vajalike teemadega tegelema ja kui komisjon teeb koostööd spetsialistide ja erinevate programmidega ning kui nende koosseisus on erinevate elualade inimesi ja psühholooge, siis pole viga;
- alaealiste komisjonil puudub pädevus sel juhul, kui alaealine jätab täitmata talle määratud mõjutusvahendi. Kuna alaealine näeb, et midagi ei juhtunudki, siis sellest tulenevalt ehk satuvadki nad enamuses teisele ringile;
- alaealiste komisjonile asendussüsteemi väljamõtlemine pole minu arvates vajalik. Esmakordsetele õigusrikkujatele mõjutusvahendi määramine on sellisel kujul piisavalt tõhus. Kui see ei tööta ning laps jätkab õigusrikkumiste toimepanemist, siis on seaduses piisavalt ka karmimaid meetmeid, mida saab kasutusele võtta;

- peaks olema ka võimalus tagastada materjal menetlejale kui alaealine mõjutusvahendit ei täida. Ei peaks olema nii, et alaealiste komisjoni esindaja jookseb ja otsib taga alaealist, kes näiteks üldkasuliku töö tegemisele määratud ajal ei ilmu;
- ma arvan, et valikuvariante on piisavalt, et alaealisi mõjutada. See muidugi oleneb jällegi alaealisest. On neid, kellega rohkem tulevikus kokku ei puutu ja alati on neid, kes jäävadki kuritegusid toime panema olenemata sellest, millist mõjutusvahendit nende suhtes kasutada;
- võiks olla võimalus menetluse lõpetamiseks KrMS § 201 lg 2 alusel ka ilma materjalide alaealiste komisjoni saatmiseta.

Huvitav fakt oli see, et üks prokuröridest mainis ära selle, mille peale on ka autor mõelnud, et alaealiste komisjonil puudub pädevus sel juhul kui alaealine jätab täitmata talle määratud mõjutusvahendi ehk puudub järelkontroll ning kui alaealine ei näe, et tema tegemata teol on tagajärjed, ei tee ta toimepandud õiguserikkumisest ning tema suhtes kohaldatud mõjutusvahendist piisavaid järeldusi. Samas paljud prokurörid erilisi vajakajäämisi ei näinud ning leiti, et alaealiste komisjonidel on piisavalt võimalusi ja vahendeid alaealiste mõjutamiseks.

Auror palus prokuröridel öelda, kas nende hinnangul peaks KrMS § 201 lg 2 alusel menetluse lõpetamine olema tulevikus veelgi sagedasem?

75% vastanutest vastas ei variandiga ja 25% jah- variandiga, mis näitab siis seda, et enamus prokuröre ei leia, et KrMS § 201 lg 2 alusel peaks edaspidi olema sagedasem.

Põhjendused:

- juhul kui laieneb veelgi mõjutusvahendite nimistu - nt tihtipeale ei vaja mõjutusvahendit niivõrd keelatud teo teinud laps kui tema pere/vanemad. Puudu on peretöö ja võimalus last ajutiselt mujale elama suunata - välja tavakeskkonnast, eemale halbadest sidemetest, kasvatusoskusteta vanematest. Pole taolisi kasvatusasutusi ja asendusperesid, kuhu saata lapsi mõjutamiseks nende käitumist;
- see peaks jääma, nii nagu on. Sest alaealise saatmine alaealiste komisjoni otsustatakse igal konkreetsel juhul eraldi, sõltuvalt alaealise poolt toime pandud teo laadist ja raskusest, tema iseloomuomadustest, taustast jne;

- seda rakendatakse hetkel piisavalt;
- ei ole vaja sellist hulka kriminaalkorras karistatud inimesi ja lapsi eriti.

Nagu on näha põhjendustest, leidis valdav enamus prokuröridest, et asjad peaksid jääma nii nagu nad on, eriti kuna seda rakendatakse juba praegu piisavalt ja iga alaealise õigusrikkuja puhul otsustatakse alaealiste komisjoni saatmine eraldi sõltuvalt teo laadist, iseloomust ja raskusest. Huvitav fakt on see, et üks prokuröridest leidis, et sageli vajavad ka pere/vanemad mõjutusvahendite kohaldamist ning last oleks sageli vaja suunata kasvõi ajutiselt mujale elama- eemale segavatest faktoritest, kuna sageli on laste teod ja käitumine põhjustatud perekondlikust käitumisest/suhtumisest.

Autor palus nimetada vajakajäämisi, mida prokurörid praegu näevad alaealiste komisjonide töös ja nende poolt alaealistele õigusrikkujatele mõjutusvahendite kohaldamisel ?

Vastused olid järgmised:

- vajalik oleks kasutada rohkem spetsialiste (psühholoogid, psühhiaatrid, kasvatuslike erivajaduste spetsialistid, konsulteerivad juristid);
- mõnikord on vaja mõjutusvahendit määrata nii, et see oleks täidetud koos lapsevanemaga (nõustamised, teraapia jne), sest alati ei olene kõik lapsest, mõnikord on juba kodune keskkond selline, mis ei soosi õiguskuulekat käitumist;
- enda tööpiirkonnas asuvate alaealiste komisjonide töö kohta ei ole küll midagi ette heita. Nad püüavad reageerida saadud taotlusele operatiivselt ja formaalseid lahendeid ei tee. Väiksemates kohtades tunneb ju kogukond tavaliselt alaealise perekonda ja seetõttu on ka lähenemine probleemi lahendamisele palju põhjalikum kui see on suurtes linnades.
- töös otseselt ei näe, aga võimalused võiks suuremad olla rahalises mõttes igasuguste programmidesse saatmise jaoks. Meeldiks ka see, kui oleks pigem nn noortekohus, mis tegelebki laste asjadega. Nii kriminaal- kui väärteoasjadega, samuti ka koolikohustuse täitmise, eestkoste, hoolduse jm probleemidega, sest siis oleks laps koos oma murede ja probleemidega pidevalt ühe asutuse nõ silma all e. mõjusfääris.

Tuginedes antud vastustele saab teha kokkuvõtte, et väiksemates kohtades on alaealiste komisjonide töö tõhus ka tänu kogukonnale, sest sageli kõik teavad kõiki ja seega on seal alaealiste probleemide lahendamine sageli tunduvalt põhjalikum kui suurtes linnades. Mitmete prokuröride arvamus kohaselt- millega nõustub ka töö autor, tuleks probleemide

lahendamisse rakendada rohkem spetsialiste, mõjutusvahendi kohaldamine ei peaks olema ainult lapsele vaid näiteks ka tema vanemale- nõustamised ja teraapia.

KOKKUVÕTE

Autor, koostanud bakalaureusetöö raames kaks küsitlust tegi järelduse, et kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise kurjategija suhtes on prokuröride poolt eelistatuim menetlusotsus. Kriminaalmenetluse lõpetamine § 201 alusel on prokuröride valik kui tegemist on esmaste õigusrikkujatega ja alaealiste vanus jääb 14-15 aasta vahele. Leiti, et alaealiste komisjonide töö on üsna efektiivne, kuid seda eelkõige maakohtades, kuna seal on ka kohalik kogukond toeks ja abiks. Küsitluses osalenud prokurörid nimetasid olulisena asjaoluna (ja sellega nõustub ka autor), et probleemide lahendamisse alaealiste komisjonis tuleks rakendada rohkem spetsialiste, mõjutusvahendi kohaldamisega alaealise suhtes peaks kaasnema ka tema vanemate nõustamine ja teraapia. KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamine on levinum sellistel juhtudel kui alaealine on juba varasemalt saadetud alaealiste komisjoni ehk siis varasemalt on menetlus lõpetatud KrMS § 201 alusel. Alaealiste komisjoni saadetakse pigem 14-15. aastasi alaealisi, menetlus lõpetatakse KrMS § 202 alusel 16.-17. aastaste alaealiste suhtes, peamiseks määratavaks kohustuseks on menetluse lõpetamisel üldkasulik töö. Menetluse lõpetamist oportuuniteediprintsiibil koos sellega kaasneva kohustuse määramist peetakse üldiselt üsna tõhusaks mõjutusmeetmeks. Lepitusmenetlust kohaldavad prokurörid harva, kuid kui kohaldavad, siis peamiselt juhtudel kui kannatanu ja kahtlustatav on sugulased või klassi-, koolikaaslased.

Läbiviidud küsitluste tulemusena asub töö autor järeldusele, et väga oluline on tõhustada alaealiste komisjonide tööd, laiendades nende tegevust erinevate spetsialistide- psühholoogide, pereterapeutide, sotsiaaltöötajate kaasamise näol, leida võimalusi erinevate programmide rakendamiseks alaealiste õigusrikkujate ning vajadusel ka nende vanemate suhtes. Alaealiste komisjoni töö eesmärgiks ei tohi kindlasti jääda pelgalt mõjutusvahendi kohaldamine alaealise õigusrikkuja suhtes vaid oluline on ka välja selgitada põhjused, miks õigusrikkumine üldse toime pandi ja rakendada kõik meetmed selleks, et esimene õigusrikkumine alaealise poolt jääks ühtlasi viimaseks.

On selge, et alaealised on meie prioriteet kui soovime tervet ja tugevat ühiskonda. Alaealiste kuritegevuse ohjeldamine on teema, mis on viimastel aastatel Eestis teravdatud tähelepanu alla võetud. Kohtueelse menetluse tähtaegade märkimisväärne lühenemine alaealiste õigusrikkujatega kriminaalasjades, alaealiste õigusrikkujatega tegelemisele spetsialiseerunud prokurörid on olulised arengud meie ühiskonnas, saavutamaks tulemust, et meid ümbritseks tulevikus vähem hälbiva käitumisega noori. Paraku on karm reaalsus see, et meie väikeses

riigis on liiga suur osa elanikkonnast kantud karistusregistrisse. Sealhulgas ka alaealisi või alles hiljuti täiskasvanuikka jõudnud noori.

Käesoleva töö autor on selgel veendumusel, et inimese, eriti noore inimese kriminaalkorras karistamine toob kaasa pigem hälbivuse võimendumise kui selle vähenemise. Kohtu poolt mõistetud karistus, olgu see siis reaalne vangistus või tingimisi mõistetud vangistus (rahalist karistust ju üldjuhul alaealisele ei mõisteta) stigmatiseerib noore inimese paljudeks aastateks. Paljudele noortele võib see mõjuda nii, et sellest saab häbimärk kogu eluks, millest ta ei suuda vabaneda ja mis jääb tema edasist elukäiku mõjutama, tekitada läbikukkumise tunde, mille tulemusena alaealine kaotab üldse huvi ja motivatsiooni endas õiguskuuleka käitumuse kujundamiseks.

Kehtiva seaduse kohaselt jäävad pärast isiku kohtulikku karistamist tema andmed karistusregistrisse aastateks. Nii näiteks tähtajalisest vangistusest või rahalisest karistusest tingimisi vabastamise korral kustub karistus siis kui määratud katseaja lõppemisest on möödunud kolm aastat. Seega kui alaealisele määratakse kriminaalkaristuseks vangistus, millest ta tingimisi vabastatakse kolme-aastase katseajaga, jäävad tema andmed karistusregistrisse kehtiva seaduse kohaselt kuueks aastaks. Nimetatud asjaolu võib noore elu mitmel negatiivsel moel mõjutada. Näiteks on tööandjal isiku tööle võtmisel õigus taotleda talle karistusregistri andmete väljastamist isiku seadusega sätestatud nõuetele vastavuse kontrollimiseks. Neid ameteid, kus kriminaalkorras karistus välistab ametissevõtmise on üsna mitmeid, sh näiteks politseiniku amet, turvatöötaja amet jne. Mitmete tegevusvaldkondade puhul, kus kriminaalkorras karistus pole iseenesest kuskil sätestatud takistav asjaolu tööle asumisel, võib tööandja siiski eelistada töölevõtmisel puhta minevikuga isikuid. Teatud juhtudel võib tööandja taotleda andmeid ka arhiveeritud karistusandmete kohta, seda näiteks juhul kui isik kandideerib tööle vanglasse, politseisse, prokuratuuri.

Seega tuleb menetlusotsuse tegemisel alaealise suhtes olla eriliselt tähelepanelik ning alati kaaluda pigem võimalust teda mõjutada nii, et tulemuseks ei oleks kriminaalkorras karistus. Ka täisealiste õigusrikkujate puhul tuleks eelkõige siiski kaaluda mittekaristuslikke mõjutusvahendeid, aga alaealiste puhul tuleks lisaks arvestada veel seda, et nad ei ole isiksusena veel reeglina välja kujunenud ning alaealiste õigusrikkumiste põhjused ja sellest tulenevalt nende suhtumine õiguskorda on teistsugune kui täiskasvanul. Kui täisealised kurjategijad rikuvad õiguskorda enamasti täiesti teadlikult ja tahtlikult, on alaealiste kuritegeliku käitumise ajenditeks endavanuste hulgas enesekehtestamise soov,

tähelepanuvajadus, soov ennast näidata julgena. Seetõttu on alaealiste poolt toimepandud kuritegude korral olulised just eripreventiivsed eesmärgid, mitte karistamine. Tähtis on iga alaealise õigusrikkuja puhul leida just tema jaoks individuaalselt sobiv mõjutusvahend, mis kujundaks temas arusaama ühiskondlike normide eksisteerimisest ka tema jaoks, mis mõjutaks teda naasma õiguskorda austavale suunale ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel.

Eesti ühiskonnas on sätestatud piisaval määral erinevaid mittekaristuslikke mõjutusvahendeid, mis võimaldavad täita eelnimetatud eesmärki. Positiivne on see, et seaduses ettenähtud erinevaid võimalusi alaealiste mõjutamiseks Eesti prokuröride hulgas aktiivselt ka kasutatakse.

Töö autori seisukohalt on peamiseks probleemiks alaealiste mõjutamisel asjaolu, et puudub sisuline ja toimiv kontroll selle kohta, mis saab alaealisest õiguserikkujast pärast tema suhtes mõjutusvahendi kohaldamist. Lihtne näide- alaealine seisab komisjoni ees, tema suhtes kohaldatakse mõjutusena hoiatust. Loomulikult on noorel seaduserikkujal häbi, ta kinnitab komisjonile, et see jääb tema viimaseks seaduserikkumiseks ja lahkub. Sinna, kus ootab tema kodu, kus ehk elavad tema elu mitte mingil moel suunavad, hälbinud käitumisega vanemad, sinna, kus ootamas hälbiva käitumisega sõbrad-tuttavad. Komisjonist lahkudes ei järgne sellise noore jaoks mingit järelkontrolli, keegi ei jälgi tema tegemisi, keegi ei suuna ega toeta teda. Töö autor on seisukohal, et õiguserikkumise toime pannud alaealise puhul, ükskõik milline on tema suhtes kohaldatud mõjutusvahend (või ka karistus) on äärmiselt oluline toimiv tugisüsteem. Tuleks leida võimalus luua iga omavalitsuse juurde ametikoht/kohad, mille tööülesandeks oleks mõjutusvahendite kohaldamise järgse tugiteenuse osutamine riskinoortele. Vajadusel tuleks taolisse tugiteenuse osutamise programmi kaasata ka alaealise seaduslikud esindajad. Programmis osalemise ja tugiteenuse osutamise kestvus peaks olema piisavalt pikk, et veenduda selles, et noor inimene on enda koha ühiskonnas leidnud ning ta ei vaja edasiminekuks rohkem tuge ning ei kujuta endast enam ohtu teiste ühiskonnaliikmete turvalisusele.

Taolise tugisüsteemi ellukutsumiseks vajaminev spetsialistide ja rahaliste vahendite hulk on kindlasti märkimisväärne, kuid töö autor on veendunud, et sellise tugiteenuse olemasolu tagaks edaspidi nende noorte arvu vähenemise, kelle puhul pole õiguskaitse-süsteemil enam muid valikuid kui ta lühemaks või pikemaks ajaks ühiskonnast isoleerida.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus:

1. **A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski.** Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn, 2007
2. **A. Ahven, H. Kereme, A. Kruusement, U. Klopets, A. Leps, J. Salla, M.-L. Sööt, L. Surva, K. Tamm.** Kuritegevus Eestis 2010, Tallinn, 2011
3. **A. Ahven, J. Jakobson, U. Klopets, A. Kruusement, A. Leps, H. Rennik, J. Salla, L. Surva, M.-L. Sööt, K. Tamm.** Kuritegevus Eestis 2009, Tallinn, 2010
4. **A. Ahven.** Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Kriminaalpoliitika osakond, Tallinn, 2009
5. **A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus.** Retsidiivsus Eestis, Justiitsministeerium, Tallinn, 2010
6. **H. Sepp.** Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas, Juridica VIII/2008
7. **H. Hilborn, J.W. Hilborn.** Sotsiaalse kaasamise kolmetahuline protsess SID SEL SON, Exit projekti käsiraamat. Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskus. Tallinn, 2004
8. **J. Armstrong,** M. Foucault. Philosopher, Timothy, Harvester Wheatsheaf, 1989
9. **Justiitsministeerium.** Kuritegevus Eestis 2008, Tallinn, 2009
10. **K.-A. Salla, K. Tamm.** Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. Kriminaalpoliitika osakond. Justiitsministeerium, Tallinn, 2008
11. **K. Tamm.** Erikooli suunamise kohtupraktika. Justiitsministeerium. Tallinn, 2010
12. **M.-L. Sööt.** Kuritegevus Eestis 2007, Tallinn, 2008

Kasutatud Põhja Ringkonnaprokuratuuri määrused:

1. Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonna poolt tehud määrused KrMS § 203¹ ja § 206 alusel;
2. Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonna poolt tehtud määrused KrMS § 201 lg 2 ja § 206 alusel;
3. Põhja Ringkonnaprokuratuuri alaealiste osakonna poolt tehtud määrused KrMS § 202 lg 2 p 2 ja § 206 alusel;

Kasutatud EV normatiivaktid:

1. Alaealiste mõjutusvahendite seadus, 28.01.1998, RT I 1998, 17, 264
2. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 08.06.1992, RT 1992, 28, 370

3. Eesti Vabariigi põhiseadus, 28.06.1992, RT 1992, 26, 349
4. Karistusseadustik, 06.06.2001, RT I 2001, 61, 364
5. Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003, RT I 2003, 27, 166
6. Vangistusseadus, 14.06.2000, RT I 2000, 58, 376

Kasutatud kohtulahendid:

1. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 24. 10. 2011 nr [3-1-1-77-11](#) Kriminaalasi Vanda Danilova süüdistuses KarS § 113 järgi.
2. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 24.10.2011 nr [3-1-1-76-07](#) R. M.-i süüdistuses KarS § 114 p-de 2 ja 3, § 404, § 199 lg 2 p-de 4,7 ja 8 ning § 209 lg 2 p-de 1 ja 4 järgi ja N. V.-i süüdistuses KarS § 114 p-de 2 ja 3, § 404, §199 lg 2 p-de 4, 7 ja 8 järgi.
3. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 14.06.2006 nr [3-1-1-43-06](#) kriminaalasi M. J., S. S., I. S., R. T. ja A. Ä. süüdistuses KarS § 118 p 1 ja § 117 järgi.
4. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 24.04.2006 nr [3-1-1-14-06](#) kriminaalasi K. K. süüdistuses KarS § 263 p 1 järgi.

Kasutatud elektroonilised allikad:

1. **Ahven, A.** Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus 2011. aasta I poolaastal. - Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54939/Alaealiste+menetluspikku+se+%FClevaade+2011+I+pa.pdf>
2. **Põdder, H.** Alaealiste Komisjonide töö - Arvutivõrgus kättesaadav:
https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:C6sSdNDxb8cJ:www.e-op.ee/download/euni_repository/file/1292/Alaealiste_Komisjonide_t%25C3%25B6%25C3%25B6..pdf+Alaealiste+Komisjonide+t%C3%B6%25C3%B6&hl=et&gl=ee&pid=bl&srcid=ADGEESiR_fmLU2GSAIv8cGgnlUA-rEwNX-tOqbp_Qdne60fIR1ku3MB3Egx-eOJ4As4NhdYBJ4tJSxPw8IRfm3hGHjFYzVV77v5aVMKIcmQIt3LmpHI7b4uIfsbTLvh5VbfLElOA1&sig=AHIEtbQ5joxzS_fep33rPq-zFG0DYzRnmA
3. **Salla, J.** Noorte kuritegevus ja kuritegevuse kontroll - Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.eni.ee/sisu/4_575Noorte_kuritegevus_ja_kuritegevuse_kontroll.pdf
4. **Markina, A., Märtson, M.** Alaealiste karistuste tulemuslikkus - Arvutivõrgus kättesaadav:

[http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=37875/Alaealiste+karistuste+tulemuslikkus.+Tartu+%DClükooli+%D5igusinstituut,+A.+Markina,+M.+M%E4rtson+\(2008\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=37875/Alaealiste+karistuste+tulemuslikkus.+Tartu+%DClükooli+%D5igusinstituut,+A.+Markina,+M.+M%E4rtson+(2008).pdf)

5. **Justiitsministeerium.** Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009 - Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=35839/Alaealiste+kuritegevuse+vahendamise+arengukava+aastateks+2007-2009.pdf>
6. **Kallas, L., Heido, R., Rässa, J.** Lapsed ja alaealised - Süüteod: Väärteod ja kuriteod - Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kesa.ee/download/raamatud/UUSIM-lapsed&alaealised_est.pdf
7. **Marttunen, M.** Juvenile criminal justice: Comparative and criminal policy perspective on sanctioning juveniles - Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.optula.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURIappType=BlobServer&SSURIconainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=2lstrvj.pdf&SSURIsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1273671911744&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf>
8. **Ahven, A.** Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus 2012. aasta II poolaastal - Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58250/Alaealiste+menetluspiikuse+%FClevaade+II+pa+2012.pdf>
9. **Kuriteoennetuse Sihtasutus; Mauritius.** Retsidiivsus, 2007 - Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.kesa.ee/download/raamatud/retsidiivsus_KESA-Mauritius_2007.pdf
10. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018: 2010. aasta täitmise ettekanne - Arvutivõrgus kättesaadav:
<https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/justiitsministeerium/Kriminaalpoliitika%20arengusuundade%20t%C3%A4itmisest%202010.pdf>
11. Alaealiste komisjonid Eestis 2011 aastal . Statistiline ülevaade Eesti Hariduse Infosüsteemi andmete põhjal - Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%202011%20%28EHIS%29.pdf>

Termination of criminal proceedings against a minor according to criminal code § 201, § 202 and § 203.

SUMMARY

The main goal of bachelor's thesis was to base according to last years statistics, the procedure of termination options and current practice of observation and analysis to the conclusion what is the effective impact of the discontinuance of the proceedings of juvenile offenders who have leverage in relation to its judicial punishment. Less important is not to find the answer to the question whether the non-punitive measures at this time is efficient enough, or is this part of the development of space?

The author is convinced that the judicial punishment of juvenile offenders should be last option, his isolation from society (particularly for longer than the current accepted practice of imprisonment shock duration) should be the exception. Firstly prosecutors could and should consider alternative ways to influence a minor, in order to ensure that the new offense would be accomplished. The author is confident that to develop non-punitive sanctions efficiency it is possible to achieve a situation where the juvenile repeat offenders will gradually decline.

It is clear that the minors are our priority if we want a healthy and strong society. Curbing juvenile crime is an issue that has been sharpened focus in recent years. Pre-trial procedure, a significant shortening of the maturity of juvenile offenders in criminal cases, prosecutors specialized in dealing with juvenile offenders have been important developments in our society in order to achieve results that surrounds us in the future fewer young delinquents. Unfortunately, the harsh reality is that our country is too big for a small part of the population of a criminal record. Including the juvenile or newly arrived young adulthood.

According to current law after person is punished, his/her data will remain to criminal records. For example, the time on parole or probation of a financial penalty disappears when the set is the end of the probationary period of three years. Thus, if a minor gets criminal punishment of imprisonment, which he released on probation of three-year probationary period, the data will remain his criminal record under the current law for six years. This fact can affect the young person's life in many negative ways. For example, the employer, hiring this person has a right to request an individual issue of criminal records to verify compliance with the statutory requirements. These agencies where criminal record precludes placement is quite a number, including as a policeman agency, a security guard agency, etc. Among the

many activities for which the criminal record is not in itself an impediment to work anywhere in the exile, the employer may, however, prefer hiring individuals of pure history. In some cases, the employer may request the data from the archived criminal records, for example, that if a person applying for work in the jail, the police, the prosecutor's office.

Thus, the decision-making process in respect of the minor has to be particularly vigilant and always has to consider opportunities to influence his/her the way that would not result in a criminal penalty. Even with adult offenders should primarily be consider non-punitive sanctions, but in case of minors should also take into account that they do not have a personality settled, and juvenile delinquency causes consequently their attitude towards law is different than an adult. If adult criminals violate the law often quite consciously and intentionally then juvenile crimes are caused by behavior, motivations own age among assertiveness, ambition, the need of attention, the desire to show yourself that you dare. Therefore, juvenile crimes committed by the key has just specific preventive goals, not punishment. It is important for each juvenile offender to find just the appropriate sanction for him individually, which would shape her understanding of the social norms of his existence, which would affect him to return to the rule of law and respect the wrong direction and does not become an obstacle to its societal integration.

Estonian society has provided a variety of non-punitive sanctions sufficient to fulfill the above objectives. The positive is that the statutory range of opportunities to influence minors are actively used among Estonian prosecutors.

Author's point of view, the main problem of juvenile influencing is the fact that there is no substantive and operational control, which can be for a minor after the offender shall be subject to sanction. A simple example of a minor, stands in front of the commission, shall be subject to the impulse of the warning. Of course, the young lawbreaker shame, he confirmed to the commission that it was his last offense and leaves. Where is waiting his/her home, where he/her lives, or live in any direct way, deviant behavior of the parents, where waiting for the deviant behavior of friends and acquaintances. After leaving from the Commission there won't be any one to follow young lawbreakers doings, no one won't direct him/her or support him/her. The author has opinion that the offense committed by a juvenile case, no matter what his sanction was applied (or penalty) is extremely important to have effective support system. We should find a way to create a government to function / area, with a remit to sanction the application of post-support services to youth at risk. As needed, being part of

such a program of support may also involve minor legal representatives. Participation in the program and support service duration should be long enough to make sure that young people have found their own place in society, and he/her won't need more support and no longer pose a threat to the safety of other members of society.

Needed specialists and funds available is certainly significant to bring life such support systems, but the author is convinced that such a support presence would continue youth reduction in the number who are not law enforcement system over other options when it shorter or longer periods of society to isolate.

LISA 1

Esimene uuring alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite ja karistuste kohta Eesti prokuröridelt, kes tegelevad alaealiste õigusrikkujatega.

Lugupeetud prokurörid. Olen Tartu Ülikooli Õigusinstituudi üliõpilane ning kirjutan lõputööd teemal „Alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendid ja karistused Eesti seadusandluses“. Selleks, et rohkem aimu saada teie otsuste tagamaadest, palun vastata järgnevatele küsimustele:

1. Milliste kuriteoliikide puhul olete kõige rohkem alaealiste õigusrikkujate puhul rakendanud oportuuniteediprintsiipi (menetluse lõpetamine KrMS § 202-203-1 alusel) ?
 - a. Isikuvastased kuriteod;
 - b. Varavastased kuriteod;
 - c. Mingid muud KarS eriosas ettenähtud kuriteod (palun nimetage, millises KarS peatükis ettenähtud kuriteod.....)
2. Nimetage 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistate alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas pigem oportuuniteediprintsiibi rakendamist alaealise kriminaalkorras karistamisele või tema suhtes muude mõjutusvahendite kohaldamisele:
 - a.
 - b.
 - c.
3. Nimetage 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistate alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas menetluse lõpetamist KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisele KrMS § 203-1 alusel:
 - a.
 - b.
 - c.
4. Nimetage 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistate alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas menetluse lõpetamist KrMS § 203-1 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisele KrMS § 202 alusel:
 - a.

- b.
- c.
- 5. Kas lepitusmenetluse kohaldamine alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjades on Teie töös:
 - a. Pigem harvaesinev menetlusotsus;
 - b. Teiste oportuuniteediprintsiibil menetluse lõpetamise alustega sageduselt võrreldavalt kohaldatav menetlusotsus;
 - c. Teiste oportuuniteediprintsiibil menetluse lõpetamise alustega võrreldes sagedamini kohaldatav menetlusotsus ?

Juhul kui valisite eelnimetatud küsimusele vastuseks variandi a, palun põhjendage lühidalt põhjust:

.....

.....

.....

- 6. Millistest asjaoludest lähtuvalt otsustate alaealise kahtlustatava puhul temale ühe-või teiseliigilise kohustuse määramise KrMS § 202 alusel (võite valida mitu varianti)?
 - a. Toime pandud kuriteo raskus
 - b. Toime pandud kuriteo liik
 - c. Isiku sotsiaalne võrgustik (suhted vanematega)
 - d. Isiku sotsiaalne taust (töö- või õppimiskoha olemasolu)
 - e. Varasem kokkupuude õiguserikkumistega (sh väärted)
 - f. Iseloomustavad andmed töö-või õppekohast
 - g. Mingid muud asjaolud:
(millised?).....
- 7. Kui sageli olete pidanud menetluse uuendama alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjades, milles menetluse olete eelnevalt lõpetanud KrMS § 202 või § 203-1 alusel ?
 - a. Mitte ühtegi korda;
 - b. 1-2-s kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt;
 - c. 3-4-s kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt;
 - d. 5 või enamas kriminaalasjas 10 kriminaalasja kohta keskmiselt.
- 8. Millised on kaks peamist kohustust, mille täitmata jätmine on kõige enam põhjustanud eelnevalt KrMS § 202 alusel lõpetatud menetluse uuendamise alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas ?

- a. Kohustus tasuda kriminaalmenetluse kulud;
 - b. Kohustus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju;
 - c. Kohustus maksta kindel summa riigituludesse;
 - d. Kohustus teha üldkasulikke tööd;
 - e. Kohustus mitte tarvitada narkootikume ja alluda ettenähtud sõltuvusravile.
9. Milline on suurim summa, mille olete kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 202 alusel pannud kohustuseks alaealisele maksta riigi tuludesse ?.....
10. Milline on suurim arv tunde, mille olete kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 202 alusel pannud kohustuseks alaealisele teha üldkasulikke tööd ?.....
11. Milline on kõige sagedamini määratud kohustus alaealisele menetluse lõpetamisel seoses leppimisega ?.....
12. Kas menetluse lõpetamine KrMS § 202 ja § 203-1 alusel alaealise suhtes on Teie hinnangul järgmiste kuritegude toimepanemise ärahoidmiseks:
- a. Iseloomult tõhusa tulemusega menetlusotsus;
 - b. Keskpärast mõju avaldav menetlusotsus;
 - c. Täielikult mittemõjuv, vaid ressursisäästva iseloomuga menetlusotsus.

Vastavalt vastusevariandile palun põhjendage lühidalt, millel tugineb Teie arvamus:

.....

.....

.....

Täna Teid vastuste eest !!

LISA 2

Teine uuring alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite ja karistuste kohta Eesti prokuröridelt, kes tegelevad alaealiste õigusrikkujatega.

Lugupeetud prokurörid. Olen Tartu Ülikooli Õigusinstituudi üliõpilane ning kirjutan lõputööd teemal „Kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise suhtes kriminaalmenetlusseadustiku § 201, § 202 ja § 203`alusel. Selleks, et rohkem aimu saada teie otsuste tagamaadest, palun vastata järgnevatele küsimustele:

1. Milliste kuriteoliikide puhul olete kõige rohkem alaealiste õigusrikkujate puhul rakendanud menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel ?
 - a. Isikuvastased kuriteod;
 - b. Varavastased kuriteod;
 - c. Mingid muud KarS eriosas ettenähtud kuriteod (palun nimetage, millises KarS peatükis ettenähtud kuriteod.....)
2. Nimetage 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistate alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas pigem menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel alaealise kriminaalkorras karistamisele:
 - a.
.....
 - b.
.....
.....
 - c.
.....
.....
3. Nimetage 1-3 asjaolu, mille esinemisel eelistate alaealise kahtlustatavaga kriminaalasjas menetluse lõpetamist KrMS § 201 lg 2 alusel kriminaalmenetluse lõpetamisele KrMS § 202, § 203 või § 203-1 alusel:
 - a.
.....
.....
.....

- b.

- c.

4. Kas Teie seisukohalt on alaealise alaealiste komisjoni saatmine ja alaealiste komisjoni poolt tema suhtes mõjutusvahendi kohaldamine:
- a. Pigem efektiivne meede;
- b. Pigem mitteefektiivne meede.
- Palun põhjendage lühidalt oma seisukohta:
-

5. Milline alaealiste komisjoni pädevuses oleva menetlusvahendi kohaldamine on Teie seisukohalt kõige mõjuvam ja miks ?
-

6. Kas Teie seisukohalt on alaealiste osakonna pädevus piisav mõjutusvahendite kohaldamise osas:
- a. Jah
- b. Ei (palun põhjendage oma seisukohta lühidalt:
-

)
7. Kas Teie hinnangul peaks KrMS § 201 lg 2 alusel menetluse lõpetamine olema tulevikus veelgi sagedasem ?

a. Jah

b. Ei

Palun põhjendage lühidalt enda seisukohta:

.....

.....

.....

.....

.....

8. Milliseid vajakajäämisi Te praegu näete alaealiste komisjonide töös ja nende poolt alaealistele õigusrikkujatele mõjutusvahendite kohaldamisel ?

.....

.....

.....

.....

.....

Suur tänu vastamise eest !

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina: Kristina Mäger
(*autori nimi*)
(sünnikuupäev: 28.07.1986)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kriminaalmenetluse lõpetamine alaealise suhtes kriminaalmenetlusseadustiku § 201, § 202 ja § 203`alusel“,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Jüri Saar,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 20.05.2013 (*kuupäev*)